

GESCHIEDENIS VAN HET HOOGE VEEN

5

DE OPRICHTING VAN DE
HOLLANDSE COMPAGNIE.
EEN BESCHRIJVING VAN DE
HOLLANDSE PARTICIPANTEN, HUN
ONDERLINGE RELATIES EN HUN
VERHOUDING MET
ROELOF VAN ECHTEN
(1635-1643)

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2011.

Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt of vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

1633: BEGIN VAN DE TURFGRAVERIJ

In het voorjaar van 1633 werd op het Hooge Veen de eerste turf gegraven. Het veenland was nu voldoende ontwaterd om het eerste veen aan snee te brengen. Wat kon men doen, in het eerste graafseizoen, het enige seizoen dat de Compagnie van de 5000 Morgen als eenheid turf heeft laten graven? De eerste turf zal uit het begin van de wijken en de opgaanden zijn gehaald, om op deze wijze het traject voor wijken en opgaanden vrij te maken. De Eerste Wijk, de huidige Hoofdstraat van Hoogeveen, kon gegraven worden. Over die wijk kwam een brug te liggen, de latere Hollandse Brug bij het Kruis. Die brug werd waarschijnlijk eveneens dat jaar gebouwd. Verderop werden greppels in het veen aangelegd om ook daar de ontwatering flink op gang te brengen. Er werd een woning gebouwd voor de rentmeester¹. De veenmeester kreeg onderdak, evenals enkele praamschippers, die de eerste turf afvoerden, zo gauw die droog was. Dit zijn inschattingen, op basis van wat er enige tijd later gedaan is, en dus in het voorjaar en de zomer van 1633 gedaan moet zijn. Helaas missen we een verslag van deze gebeurtenissen. Zeker is in ieder geval dat dit eerste werk en de eerste turfgraverij in het veen niet plaatsvond op het gebied dat in 1625 en 1630 was geruild en gekocht met de boeren van Steenbergen en Ten Arlo. De in 1631 gekochte driehoek van 33 morgen, dat was het toneel waarop in het voorjaar van 1633 het Hooge Veen aan snee werd gebracht². In juli 1633 was een delegatie Hollandse participanten aanwezig op het Hoogeveen. Een van hen was Pieter Joostens Warmont. Hij was een van de meest invloedrijke figuren voor het Hoogeveen van de 1^e helft van de 17^e eeuw.

*Pieter Joostens
Warmont.*

PIETER JOOSTENS WARMONT

Pieter Joostens Warmont stamde uit een geslacht dat in die dagen al meerdere generaties van Leidse bestuurders had geleverd. Bouwen Willem Gerrits van Warmont was een van de burgers die in de 15^e eeuw tot de Leidse vroedschap wist door te dringen³. Pieters oudoom Claas Willems van Warmont en oom Cornelis Adriaens Warmont waren burgemeester van Leiden. Hijzelf werd geboren als kind van Joost Adriaensz van Warmont en Sophia Pietersdr van Hogendorp. Ze gingen 19 juni 1599 in Leiden in ondertrouw⁴. De vader van Pieter had drie stukken warmoesland in Leiderdorp. Vanwege de in Leiden gebruikelijke belastingen was het van belang dat dit land in kaart werd gebracht. We weten verder niets van Pieters jonge jaren, maar we kennen door die belasting wel de moestuin van de familie⁵. Jan Pieters Dou vervaardigde een kaartje op 1 oktober 1625. Het ging om een moestuin tussen de huidige Hoge Rijndijk en het Utrechtse Jaagpad/Oude Rijn, ter hoogte van de scheiding van Oude en Nieuwe Rijn, gelegen ter hoogte van de huidige adressen Hoge Rijndijk 272-278 t/m 298 en Utrechtse Jaagpad 122a-130. Het blijkt te gaan om een warmoesland ter grootte van in totaal 262 roe, verdeeld over drie bij elkaar gelegen stukken grond.

*Het warmoesland van de ouders van Pieter Joostens Warmont.
De bovenkant van de kaart is gericht op oost-noordoost.*

Uit het verloop van zijn leven weten we dat Pieter voor die dagen goed onderwijs moet hebben gehad. Pieter was aanvankelijk klerk op het kantoor van notaris Ewout Henricxz. Craen te Leiden. Als zodanig wordt hij in de periode 1616-1620 genoemd in acten van de Pilgrim Fathers⁶. Eén van de klanten van Craen was Ewout Schilperoort⁷, later participant in de Hollandse Compagnie. Pieter was tevens vaandrig bij de schutterij. Dat was een erebaan voor een populaire vrijgezel, wat aangeeft dat hij al voor zijn huwelijk een goede positie had. Hij was vaandrig bij het wit-oranje vendel. Dat vendel stond onder leiding van kapitein Nicolaes Dirckz van der Meer. Zijn baas, notaris Ewout Henricxz Craen, was kwartiermeester van het vendel. De officieren lieten zich schilderen door Joris van Schooten en hangen nu nog op een prachtig schuttersstuk in de Lakenhal te Leiden⁸. Pieter volgde zijn baas op als notaris⁹ en was dit gedurende de jaren 1629-1642.

Een belangrijk moment voor het ontstaan van de Hollandse Compagnie was een Leidse bruiloft. Achteraf kunnen we constateren dat door deze verbintenis een netwerk ontstond, dat drager werd van de Hollandse Compagnie. De compagnons waren via dit familienetwerk verbonden door bloedbanden, huwelijksbanden en door aangekoppelde zakenrelaties. Centraal in dit netwerk stond Pieter Joostens Warmont. Pieter trouwde met een van de dochters van wijlen Christoffel Dirks van Nieuwenhoven. Christoffel's naam wordt voor het laatst genoemd in de notulen van de vergadering van 11/21 mei 1632 te Leiden. Niet lang nadien is hij overleden. Hij liet 8 ongehuwde dochters na. De boedel bleef nog lang onverdeeld bij elkaar. Daaronder waren 400 morgen veenland; vier stemmen in de Compagnie van de 5000 Morgen. In mei 1633 was er een nieuwe man in huis, om zo maar te zeggen. Een nieuwe beheerder van de onverdeelde boedel. Iemand die wist wat hij wilde: Pieter trouwde 27 mei 1633 te Leiden met Alijdt oftewel Alida van Nieuwenhoven.

Het stadsarchief van Leiden geeft ons een beeld van waar mensen in de 17^e eeuw woonden. Pieter Joostens Warmont woonde in de dertiger jaren aan de Steenschuur en ging later wonen aan de Bredestraat te Leiden¹⁰. Zelf beschreef hij zijn woning aan de Steenschuur als¹¹ op “*de noortzijde van 't Steenschuijr omtrent de Saeijhalle*”. In de Saaihal werden de Leidse lakens gekeurd en van een loodje voorzien. Later woonde Pieter met Alijdt aan de Bredestraat in de buurt Hertogdom van Steinenburg. Hij stopte als notaris, werd schepen en werd uiteindelijk burgemeester van Leiden. In die periode was hij bestuurder van zowel de grootste als de kleinste organisatorische eenheid van de stad Leiden. Hij was namelijk naast burgemeester ook buurtheer. Al met al had de Hollandse Compagnie met Pieter Joostens Warmont een bestuurder als directeur die op de hoogte was van alles wat nodig was om zaken te doen in zowel Holland als Hooageveen. Daarbij moeten we ook het warmoesland en het werk als buurtheer op waarde schatten. Via de Hollandse Compagnie werd een leefbare kolonie Hooageveen gesticht, met een directeur die alles wist wat nodig was voor de handel, de eigen voedselvoorziening en het organiseren van een buurt- of dorpsgemeenschap. Dat blijkt al gauw als we ons verdiepen in het werk van de buurtheer.

PIETER JOOSTENS WARMONT: HEER VAN HERTOOGDOM VAN STIJNENBURG

Leiden was opgedeeld in wijken, bonnen genoemd. Een Leidse wijk was een woonwijk, een Hooageveense wijk was een uitwijking van een opgaande, dus een smallere vaart, uitlopend op een bredere hoofdvaart. Ieder bon was weer opgedeeld in buurten. Iedere buurt stond onder leiding van een Heer. Het was de taak van de Heer der Gebuurte om iedereen die in de buurt woonde te registreren. Verder was het zijn taak om erop toe te zien dat iedereen die in een buurt leefde in goede vrede en burgerlijke eenheid met elkaar omging. Ergernissen moesten

worden vermeden en zo mogelijk voorkomen. Ook moest de buurtheer er op toezien dat niemand van de burens van armoede of door het ontbreken van goed levensonderhoud ten onder zou gaan. In dat geval moest de buurtheer een armenmeester inschakelen, om hen te helpen en in onderhoud te voorzien. De aanstelling tot buurtheer was een aanstelling voor het leven. Vertrek uit de buurt of onbekwaamheid, eventueel door hoge ouderdom, betekende eveneens het einde van de functie. Een buurtheer werd bijgestaan door twee tesoriers. De ene vervulde de functie van pandier, en moest de boeten en andere bijdragen van de buurtbewoners zien te innen, de andere was administrateur. Beide tesoriers assisteerden de buurtheer bij het uitgeven van de geïnde gelden. Dit gebeurde volgens buurtbeleid, wat besproken werd op een buurtvergadering. Daar trad ieder jaar een tesorier af. De buurt koos een opvolger. De heer en zijn tesoriers kozen zelf een bode, zo mogelijk uit de buurt zelf¹².

De Steenshuur, rond de voormalige Saaihal, waar Pieter Joostens Warmont woonde.

Iedereen die in een buurt een huis kocht of huurde was verplicht een bijdrage aan de buurtkas te betalen. Hieruit werden de kosten van het buurtbeheer betaald. De buurtheer hield een register bij met alle bewoners van de buurt, hoofdbewoners en iedereen die bij hen inwoonde, inclusief de vermelding van hun beroep. Wie iemand bij hem of haar in kreeg te wonen moest dat binnen acht dagen bij de buurtheer melden. Wanneer iemands zoon of dochter trouwde moest hij ook een bijdrage aan de buurtkas schenken. De buurtraad hield toezicht op huiselijk geweld. Wanneer een man zijn vrouw sloeg of onredelijk mishandelde, zodat daardoor straatruis of burengerucht ontstond, moest hij ten behoeve van de buurt een goede ham van vijftien pond schenken. Een vrouw die haar man sloeg moest twee gelijke hammen geven of voor elke ham een geldbedrag. Wanneer burens ruzie kregen moest de buurtheer en zijn raad ervoor zorgen dat het weer werd bijgelegd. Wie geen goed woord van de andere buur

wilde zeggen moest een ham van twaalf pond schenken of twee gulden betalen. Wanneer het tot een handgemeen kwam moesten alle betrokkenen 24 stuivers in de buurtkas storten, noodweer uitgezonderd. Het kwam er in feite op neer dat de buurtheer en zijn raad uitoefenenden wat we kunnen zien als een vorm van lagere jurisdictie, min of meer vergelijkbaar met wat in Echts-Hoogeveen geregeld werd door de Heer van Echten. Het buurtreglement bevatte verder richtlijnen rondom het opbaren, kisten, thuis houden, en uitdragen van de doden. Wanneer een buurtbewoner op sterven lag, was zijn dood een publieke zaak. De hoofdbewoner van het sterfhuis was volgens oude gewoonte verplicht om omwonende burens op te roepen of dat te laten doen. Ze waren aanwezig bij het overlijden “om alle kwade vermoedens uit te sluiten”. Op alle overtredingen van het reglement stonden boeten¹³.

Buurtheren woonden in de buurt waarvan ze Heer waren. Drie Hollandse participanten waren buurtheer van een buurt in Leiden. Heer Ewout van Schilperoort was Heer van West Blik op de Aaszak, van zijn aanstelling op 16 oktober 1625 tot zijn overlijden. Zijn opvolger werd 17 november 1639 benoemd, dus hij stierf kort daarvoor. De buurt West Blik op de Aaszak was “*beginnende aen den houck van het Steenschuyr op de westzijde van de oude Vollersgracht met de huysinge van Cornelis Jansz. van Poelgeest (i.m.: excluys, bijgevoucht door last van de Gerechte deser stede den 20. septembris 1640) / lopende noortwaerts aen langs de selve westzijde van de selve Vollersgracht tot aen de huysinge van dr. Henricus Delmanhorst, die de selve mede es begriipende / mitsgaders de huysen ten wederzijden van de Sonneveltsteech.*” Heer Cornelis Willems Dedel werd 6 september 1639 Heer van Witsermouw. Deze buurt was “*gelegen onder `t Wanthuys aen de zuytwestzijde van de Rijn / beginnende mitten houc van de corte Coornbrugstege, te weten `t huys van Grietgen Huygendr., wedue van Pieter Joostenz. de Bijde / ende van daer zuytoostwaerts aen loopende / eyndende mit `t huys opten houc van t Steenschuyr aen de Caernemelxbrugge, ancomende Willem Pouwelsz. van Thorenvliet.*” Op 7 juni 1647 werd zijn opvolger benoemd, in verband met zijn overlijden. Een broer van Cornelis Willems Dedel, Mr. Niclaes Dedel, was buurtheer van het Nieuwe Rijk van Sion¹⁴.

De Breestraat, de buurt waar Pieter Joostens Warmont woonde als Heer van Hertogdom van Steinenburg.

De derde buurtheer onder de Hollandse participanten, Heer Pieter Joostens Warmont, woonde in de Leidse buurt Hertogdom van Steinenburg. Deze buurt werd omschreven als *“beginnende met het huys van Evert Jansz. Kramer (i.m.: Harman van de Vecht), genaempt De Gecroonde Hoet, gelegen aen de zuydtsijde van de Bredestraet opten hoeck van de corte Dieffsteech onder `t bon van `t Vleyshuys / zuytoostwaerts aen lopende tot aen de corte Pieterskerckstege / van daer overspringende / begint weder met het huys van de wede. van Jan Joosten (i.m.: nu Michiel Tomasz. van Poelgeest), genaempt De Maersman, staende aen de noortsijde van de Bredestraet op den houck van de Maersmansstege onder `t bon van Gasthuysvierendeel / loopt noordwaerts aen / eyndende met de huysinge van Willem Pouwelsz. van Thorenvlyet (i.m.: nu de wede. van Meyndert Jansz. van Aeckeren) op den houck van de Mandemaeckerstege.”* De buurten van deze buurtheren en participanten van de Hollandse Compagnie lagen op loopafstand van elkaar. Pieter Joostens Warmont werd als buurtheer aangesteld op 16 mei 1647, als opvolger van Meynart Jansz van Ackeren, die toen net overleden was. Er was een voordracht van drie nieuwe buurtheren, waaruit Pieter gekozen werd. Hij bleef buurtheer tot zijn dood. Johan Cuneus werd op 23 september 1660 als zijn opvolger aangesteld. Pieter Joostens Warmont moet dus kort daarvoor overleden zijn.

De namen van de buurten getuigden nogal eens van een flink gevoel voor humor. De kleinste bestuurlijke eenheid van de stad Leiden kon een naam dragen die een geweldig rijk deed vermoeden. Een van de buurten was de Baronie van Hoogeveen, genoemd naar schepen mr. Gerard van Hoogeveen. Andere buurten waren de graafschappen Blokhuizen, Nassau en Prily, het Keizerrijk van Constantinopolen, Klein Egypte, Jeruzalem, Land van Belofte, het Nieuwe Rijk van Gravenstein, het Nieuwe Rijk van Pallas, het Prinsdom Oranje, het Prinsdom Letterrijk, het Rijk der Nederbatavieren of de West Woudfriezen. Pieter Joostens Warmont werd de naamgever van een nieuwe wijk, aangelegd in de tijd dat hij in het stadsbestuur zat: het Keizerrijk van Warmont. De buurtheren konden schertsend worden aangesproken met titels als prins, hertog, graaf, koning of keizer. Wanneer zulke kleine bestuurlijke eenheden met zo weinig taken zulke geweldige namen dragen, is het niet meer verwonderlijk dat het bestuurlijke centrum van het Hoogeveen meegenomen wordt in een zelfde soort humorvolle traditie. De rentmeesterswoning van de Hollandse Compagnie kwam aan het Haagje te staan. Het grote bestuurscentrum Den Haag stond daarbij op een humoristische wijze model voor het kleine bestuurscentrum op het veen.

Voor de Leidse participanten van de Hollandse Compagnie moet het ook geen enkel probleem zijn geweest dat Roelof van Echten zich Heer van Echten en Echtsens-Hoogeveen ging noemen, ondanks het feit dat de rechten van lagere jurisdictie waarschijnlijk voor de grondbezitters (= de gezamenlijke participanten) bedoeld waren en niet voor de familie van Echten¹⁵. Roelof van Echten mocht zich daar in Drenthe wel bezighouden met de buurtproblemen in een “buurtje”, het “dorp” op het Hooge Veen. Met 10 huizen¹⁶ in 1633, waar nog niet eens permanente bewoning met akkerbouw en veeteelt mogelijk was, was dat “buurtje” zelfs nog kleiner dan de minimale ondergrens van 12 huizen waaraan een Leidse buurt moest voldoen. Bij zijn dood had Roelof van Echten in Drenthe nog steeds een “buurt” onder beheer die niet groter was dan een Leidse buurt. Voor de Leidse participanten moet een titel als Heer van Echten en Echtsens-Hoogeveen minder indruk hebben gemaakt dan de titel van Heer van één van de grotere wijken van Leiden. De in 1648 gestichte Leidse buurt Baronie van Hoogeveen was met zijn 100 huizen en 2, 3 of meer gezinnen per huis groter dan de Heerlijkheid van ‘baron’ Johan van Echten¹⁷. Kortom, diens titel klonk heel wat, net als de schertsend uitvergroete titels van de ‘heren’ van de Leidse buurten, maar stelde binnen dit perspectief even weinig voor.

OPSPLITSING VAN DE VENEN

De 21^e/31^e juli 1633 was Pieter Joostens Warmont voor het eerst aantoonbaar aanwezig op het Hooge Veen en tevens op een vergadering van de Compagnie van de 5000 Morgen op het Huis te Echten. Er werden die dag nieuwe directeuren aangesteld, naast Roelof van Echten. Ds. Johannes Boekenbergh en Jan van der Meer traden terug. De directeuren waren vanaf die datum Roelof van Echten, Bernard Bentinck, Gerrit Huijgens van Hoogeveen, Cornelis Willems Dedel en Pieter Joostens Warmont. De administratie van de Compagnie zou nog een maand bij ds. Boekenbergh blijven, zo werd besloten. Er werd niet gezegd wie daarna de administratie zou doen. Dat leek vanzelfsprekend te zijn. Inmiddels had men blijkbaar al een rentmeester aangesteld. Gezien het vertrek van ds. Boekenbergh als administrateur, eind augustus 1633, zal de nieuwe rentmeester eind augustus of begin september 1633 in dienst zijn getreden. De naam werd in deze teksten niet genoemd, maar het moet hier gaan om de aanstelling van Carst Peters.

Het belangrijkste punt van de vergadering van 21/31 juli 1633 was het opsplitsen van het veenpakket. De Compagnie van de 5000 Morgen zou alleen de voorbereidende werkzaamheden in het veen in gezamenlijk verband uitvoeren. Zo gauw dat achter de rug was, viel die Compagnie uit elkaar. De gezamenlijke hoofdparticipanten gingen er die dag mee akkoord dat de Compagnie van de 5000 Morgen de venen onderling zou verdelen, waarbij de Hollanders een eigen gebied toegewezen zouden krijgen. We zien hier het moment van het uiteenvallen van een onderneming met grote plannen, nog voordat deze goed en wel van start was gegaan, in enkele eenvoudige zinnen terug in de notulen van de Compagnie van de 5000 Morgen¹⁸: *'Op de 21ste juli zestienhonderd drieëndertig oude stijl zijn op de Huize Echten vergaderd geweest de participanten van de Echts Venen en hebben naar verscheiden communicaties geresolveerd en gearresteerd, dat de massa van de voornoemde venen, tot deze huidige dag gemeen geweest, zijnde van de anderen zullen worden gescheiden en gesepareerd, te weten de Heer van Echten benefens de zijnen ter eenre en de participanten in Holland wezende ter andere zijde, om also elk zijn respectieve porties te beneficiëren naar hun lieden goeddunken en welgevallen, blijvende niettemin alle verdere condities in de contracten vermeld ongekrenkt, tot welk einde wederzijds eerdaags middelen bedacht zullen worden hoe zulks bekwaam en best zal willen vallen.'*

De Compagnie van de 5000 Morgen zou dus uiteenvallen in twee afzonderlijke gebieden. Roelof van Echten en zijn schoonfamilie, de Bentincks, zouden een van die gebieden gezamenlijk beheren. Het andere was voor de Hollanders. De 28ste december van dat jaar was men het er over eens hoe men het delen zou aanpakken. Er werd te 's Gravenhage een akkoord gesloten, ten gevolge waarvan op 12 februari 1634 de Hollandse heren hun eerste veen overgedragen kregen¹⁹. In 1632 had Roelof van Echten nog vertrouwen weten te krijgen van de Leidenaren. Ze gingen samen door als Compagnie. We zagen in de analyse van zijn brief²⁰ aan Christoffel Dirks van Nieuwenhoven dat dit vertrouwen gebaseerd moet zijn geweest op een aaneenschakeling van onjuiste voorspiegelingen. Hoe dan ook, de Leidenaren gingen door. De Hollanders kozen echter voor zekerheid. Opsplitsen was voor de Hollandse heren de beste manier om de eigen belangen te kunnen behartigen. Zolang men samen met Roelof van Echten in één ongedeelde organisatie zou blijven werken, zou er nooit duidelijkheid komen, en blijkbaar was er ook niet meer het onderlinge vertrouwen om samen één ongedeelde organisatie te blijven.

In oudere publicaties is het zo dat de Hollandse Compagnie min of meer gezien werd als een onderafdeling van de Compagnie van de 5000 Morgen²¹. De situatie vanaf 1633 was echter

dat er twee volledig zelfstandige organisaties waren ontstaan met een eigen beleid en hier en daar zelfs onderlinge concurrentie²². De beide organisaties hadden gescheiden boekhoudingen, gescheiden kassen, gescheiden arbeidersgroepen, gescheiden venen en eigen rentmeesters. De rentmeester van de Compagnie van de 5000 Morgen had niet meer de dagelijkse leiding over het totale gebied. Hij zou de administratie van de Hoogeveensche Vaart kunnen beheren voor de Compagnie, en in de praktijk zou hij ook de administratie doen voor Roelof van Echten en de familie Bentinck, maar dan hield het ook op. De Hollanders zouden in de persoon van de rentmeester een permanente eigen vertegenwoordiger in de venen hebben, die volledig door hen aangestuurd kon worden, en bij hun afwezigheid zonodig dagelijks zou kunnen overleggen met Roelof van Echten of diens rentmeester.

Roelof van Echten's schoonfamilie, de Bentinck's, besloot na enige jaren eveneens een eigen weg met een eigen rentmeester te gaan. Het breekpunt was een conflict, enige maanden voor het overlijden van Roelof van Echten in 1643. Vanaf begin 1644 komen de Bentincks zo nu en dan als zelfstandig opererende verveners naar voren in de notulenboeken van de Hollandse Compagnie. De nazaten van Roelof van Echten stonden als Adellijke Compagnie alleen, binnen een Compagnie van de 5000 Morgen, die zich alleen nog zou blijven richten op het beheer van de Hoogeveensche Vaart en wat zaken van algemeen belang. Twee veengebieden dus, vanaf 1633, en zelfs drie veengebieden vanaf 1643, met eigen beheerders. Het is dit gebied van de Hollanders, waarover zoveel archiefmateriaal bewaard is gebleven dat we ons een goed beeld kunnen vormen van het leven op het oude Hooge Veen. Van de gebieden van Roelof van Echten, de Bentincks en hun nazaten, is veel minder informatie bekend. We moeten ons daarom richten op de stukken van de Hollanders, om een beeld te krijgen van de eerste jaren van de vervening op het Hooge Veen. En daarmee krijgen we tevens zicht op het leven in het eerste dorp. Een sterk verdeeld dorp. Want dat is een andere conclusie die we aan de gesplitste organisaties kunnen verbinden. Er was niet één dorp Hoogeveen, er waren er organisatorisch gezien enige tijd twee, van 1633 tot de dood van Roelof van Echten in 1643. Daarna werd de Compagnie van de 5000 Morgen min of meer her-opgericht en was er weer meer samenwerking tussen de participanten. Maar ook toen bleef het dorp verdeeld over de scheidslijnen die de compagnieën getrokken hadden.

HET SCHEIDSCONTRACT VAN 28 DECEMBER 1633

Terug naar de scheiding van venen, gronden en gebouwen, zoals deze plaatsvond op 28 december 1633. Omdat dit contract²³ werd gesloten in 's Gravenhage, is de datum al in de nieuwe stijl, onze huidige tijdrekening. We volgen de letterlijke tekst van het contract, enigszins aangepast aan het hedendaagse taalgebruik:

Alzo op de 21ste juli 1633 oude stijl op de Huize van Echten is geresolveerd en gearresteerd, dat de massa der Echtense venen, tot deze dag tussen de gezamenlijke participanten gemeen geweest zijnde, van de andere zouden worden gescheiden en gesepareerd, om elk met zijn porties te doen zijn gelieven en welgevallen, zo is eindelijk op heden dato dezer na veel en verscheiden deliberatie tussen de WelEd. Heer Jonkheer Roelof van Echten Heer tot Echten ter eenre en de Hollandse Participanten ter andere zijde geprocedeerd tot absolute scheiding en finale deling, van de massa der voornoemde venen, en voegen en manieren hier na geëxprimeerd, mitsgaders ook verder geresolveerd, verklaard en gearresteerd het geen volgt:

1. Eerstelijk dat de Heer van Echten met de zijnen tot achtentwintig kavelen toe, waaronder de kavel van de kerk gerekend is nu en ten eeuwigen dage zal blijven aan de noordzijde van

de opgaande grifte, en de Hollandse participanten, tot drieëntwintig kavelen mede voor hun, hun erven en nakomelingen, of der zelve recht verkrijgenden, ten eeuwigen dage aan de zuidzijde van de zelve grifte, welke grifte zal zijn de scheiding tussen de Heer van Echten ter eenre, en de Hollandse participanten er andere zijde als voren, uitgezonderd het voorste gedeelte der geprepareerde venen, die proportioneel zullen worden opgedeeld en zal deze voornoemde scheid grifte zodanig gelegd worden, dat proportioneel op gelijke hoogte in het veen elks gedeelte wederzijds daaruit kan gevonden worden. Wel verstaande nochtans dat het tegenwoordig geprepareerde veen, waaronder mede begrepen is hetgeen de Heer van Echten uit de Pesser venen nu voorleden zomer bij de massa geboekt en ingestoken heeft, insgelijks proportioneel in voegen als voren verhaald zal worden gedeeld.

(Het was de bedoeling dat er een gezamenlijke vaart in de venen zou komen te liggen. In juli 1633 hadden de participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen nog goede moed hierover. Ten noorden van die vaart zou het gebied van de Van Echten en de Bentincks komen te liggen, ten zuiden van die vaart dat van de Hollanders. Althans, zo werd het gepland. Zie ook bij het commentaar op artikel 3 van het contract.)

2. Belangende de huizen op het veen, dat dezelve zullen volgen aan die gene op welker aanbe-deelde grond de zelve staande zijn, mits vergoedende elkander het geen de een minder of meerder, als de ander daar van zou mogen toekomen, gelijk ook gedeeld zullen worden de acht pramen ten behoeve van de gemene compagnie gekocht en gedaan maken.

(Met ‘gemeen’ bedoelde men algemeen. De ‘gemene compagnie’ was de Compagnie van de 5000 Morgen. Als men spreekt van ‘gemeen veen’, dan bedoelt men veen in algemeen bezit van de gezamenlijke participanten van een compagnie. Ieder kreeg de huizen die op het toebedeelde gebied stonden, en als de een meer huizen kreeg dan de ander, werd dat financieel verrekend. Dit is de eerste keer dat er huizen aangetoond worden op het Hooge Veen. Al deze huizen zijn op dat moment nog eigendom van de Compagnie van de 5000 Morgen. Dat houdt dus automatisch in, dat ze voor en door deze Compagnie zijn gebouwd, en niet voor en door Roelof van Echten. Het delen van de pramen werd in de praktijk nog even uitgesteld. De wederzijdse rentmeesters en veenmeesters van de Hollanders en de Van Echten kregen opdracht de pramen vier tegen vier te delen, nadat de directeuren van de Compagnie van de 5000 Morgen daar 22 augustus 1634 opnieuw over vergaderd had.)

3. Dat verder de opgaande grifte of vaarten wezende als voren het scheid van afgedeelde venen tussen zijn WelEd. En dezelfs mede participanten ten eenre, en de Hollandse participanten ter andere zijden, tot gemene kosten namelijk elk naar advenant hun porties binnen de tijd van zes eerstkomende jaren naar deze zullen moeten grote graven en navigabel maken ter wijde gelijk die beneden vaart aangelegd is, ten minste een lengte van vijfhonderd roeden opwaarts in het veen, en naar opmaking van de voornoemde vijfhonderd roeden zal verder alle devoir wederzijds aangewend worden om met de voornoemde scheids grifte ter wijde als voren opwaarts in het veen te gaan, en zulks zoveel te avanceren, als het werk enigszins zal kunnen lijden of verdragen, waarvan de een voorgaande de andere verbonden is te volgen, blijvend altijd de turf daaruit komend te genieten, naar advenant die voornoemde porties.

(Men verplichtte zichzelf in december 1633 tot het aanleggen van een vaart in het eigen gebied, zo breed als de Hoogeveensche Vaart ten westen van het Kruis, met een lengte van minstens 500 roeden, ongeveer 2 kilometer, te graven binnen zes jaar. De Hollanders groeven wel het Haagje en wat later het Oude Opgaande genoemd werd, het achterste stuk van het

Haagje ten oosten van de Wolfsbos, nu het begin van de mr. Cramerweg, maar dit was geen twee kilometer lang. Aan dit gedeelte van het artikel werd verder geen uitvoer gegeven. Het maken van een gezamenlijke vaart, zie artikel 1, en het extra verlengen van het Haagje werd herroepen in de vergadering van de Compagnie van de 5000 Morgen van 12 augustus 1634. Daar werd in gezamenlijk overleg tussen de Hollanders, de Bentincks en Roelof van Echten gesteld: *‘Om het graven in de opgaande vaarten boven in het veen, boven de Achtste Wijk, of het niet goed waar, dat elk zijn vaart maakt in het zijne, want het daar half en half zal gaan.’* Er werd naast dit agendapunt geschreven: *‘Is hier op geresolveerd dat elke partij van voren aan in zijn eigen veen tot zijn gerief en kosten een eigen grifte zal maken en onderhouden, zonder in het veen gemene grifte voor de gehele Compagnie te onderhouden.’* Zo zien we al snel de echo's van een nieuw conflict doorklinken in de notulen van de compagnieën. De afspraken voorafgaand aan de scheiding van de venen gingen nog in goede orde, de afwikkeling van de scheiding bracht de eerste grote problemen teweeg. Het gevolg hiervan was dat het Haagje, bedoeld als een algemene vaart voor alle participanten, niet werd verlengd naar het oosten toe. De Hollanders groeven een nieuw opgaande, dat uitkwam in het Haagje. De vaart liep over wat we nu kennen als de Wolfsbosstraat.)

4. De gemaakte turf aangaande dezelve zal gemeen blijven, en ten meeste oirbaar tot gemeen profijt verkocht en gebeneficieerd worden.

(Dit artikel heeft echter geen betrekking op de turfgraverij in het algemeen, maar de turfgraverij op de trajecten waar een algemene vaart werd gegraven, dus de veenlaag op de grond waar de vaart werd gegraven in het Haagje. De turf die uit deze strook veen gehaald kon worden was eigendom van de Compagnie van de 5000 Morgen, al lag de strook zelf ook in het gebied van de Hollandse Compagnie. Men redeneerde blijkbaar dat, als de onkosten van de vaart voor het algemeen waren, de directe voordelen van het graven van die vaart ook voor het algemeen zouden zijn. Uit artikel 3 en 4 samen kunnen we concluderen dat er misschien al wel een begin was gemaakt met het Haagje, in 1633, maar dat dit nog niet ver gevorderd was. Er zal sprake zijn geweest van een voorbereidende greppel, voor de eerste ontwatering. Het Haagje zelf werd waarschijnlijk gegraven in 1634 en de eerstvolgende jaren daarop.)

5. Verklaren voorts de voornoemde Hollandse participanten dat zij lieden de meerstallen in hun aangedeelde porties gelegen zijnde, in de maat mede aan te nemen en hun dezelve voor land zullen laten toe meten.

(De meerstallen, de meren in het veen, hadden na drooglegging een dunnere laag veen - de bodem van het meer - dan de venen er omheen. Uit de meerbodem viel dus minder turf te halen dan uit ander veen, en minder aan te verdienen. De Hollanders kregen uiteindelijk diverse kleine meertjes in het gebied, inclusief een gedeelte van het Riegameer, en de Heer van Echten en zijn verwanten verwierven het Grote en het Kromme Meer. Dit woog min of meer tegen elkaar op. In dit 5de artikel werd min of meer vastgelegd dat men over de verschillen niet moeilijk moest doen, een morgen was een morgen, of het nu een meer of veen was. Per slot van rekening lag er ook veel veen onder het water van het meer.)

6. Met welke voornoemde scheiding en resolutie of verklaring partijen ten wederzijden hun volkomen ten volle vernoegt en gecontenteerd waren houden, en derhalve beloven elkander voor zoveel elk aangaat daarin te maintaineren en handhaven jegens een iegelijk zonder de een de ander enige vordere of andere scheiding of vorderen, of gedogen door iemand gedaan te worden, of daar jegens te doen in rechten of daar buiten in geen manier onder verband en

bedwaak van partijen personen, en goederen subject alle Heeren rechten en rechteren, blijvende het originele contract van koop in al zijn verdere punten, deze niet, contrareren in zijn geheel ongeëngt en ongekreukt. Alles ter goeder trouw en zonder arg of list, het oorkonden dezer respectiefflijk bij de voornoemde partijen ondertekend, en daar van gemaakt twee alleens luidende cedulen, daar van ter wederzijden een zal berusten.

(Hier staat min of meer: we gaan wel scheiden, maar het moet allemaal in goed overleg gebeuren, zonder dwang of vordering, en zonder elkaar tot meer te dwingen dan in goed overleg mogelijk is. Dat zeggen geen mensen tegen elkaar die volkomen in vrede uit elkaar gaan, maar dit wordt wel gezegd en overlegd tussen partijen die onvrede hebben, en met deze scheiding de vrede weer bewaard achten. Verder werd aangegeven dat alle andere punten uit het originele koopcontract, het contract van Zwartsluis van 12/22 maart 1631, die niet betrekking hadden op dit scheidingscontract, onverminderd van kracht bleven. Wat betreft het scheiden in goed overleg: het heeft jarenlang geduurd voor alle venen overgedragen waren. Roelof van Echten leek zelf na enige jaren zijn interesse voor het veengebied wat kwijt te zijn, en koos voor een militaire loopbaan. De Hollandse heren en Roelof van Echten stonden regelmatig via hun advocaten voor een rechter, om een en ander uit te vechten. Deze strijd staat centraal in de hele periode 1635-1643. Uiteindelijk was artikel 6 dus niet meer dan een verzameling mooie woorden. Helaas, voor alle partijen.....)

In 's Gravenhage, heden deze 28ste december 1633

Roelof van Echten E.Schilperoort C.van Dorp Jan van Baerle P.J.Warmont C.Huijgens

DE HOLLANDSE COMPAGNIE

De Hollanders gingen verder als de Hollandse Compagnie. De Hollandse Compagnie werd op 1 maart 1635 opgericht te Leiden. Dit gebeurde in de woning van de Leidse burgemeester Cornelis Adriaensen van Warmont. Alleen al deze geboorte van de compagnie geeft dus aan hoezeer de Hollandse Compagnie een onderonsje is geweest van de Leidse bovenlaag. Via een of meer door de Hollandse Compagnie te leveren directeuren had men inspraak in het college van directeuren en de Compagnie van de 5000 Morgen. De grootte van het college van directeuren spreekt boekdelen. Roelof van Echten was dan in naam de hoofddirecteur, maar in feite kon hij niets zonder toestemming van vier andere directeuren. In 1633 hadden de Hollanders drie van de vijf directeuren. De controle was compleet. De formele oprichting van de Hollandse Compagnie verzekerde een solide organisatievorm. Men was geen 'factie' meer, geen belangengroepje meer binnen de Compagnie van de 5000 Morgen. Men was vanaf dat moment een formele rechtsvorm met eigen bezittingen, via directeuren van de eigen compagnie vertegenwoordigd in de top van de Compagnie van de 5000 Morgen en als participanten persoonlijk vertegenwoordigd in die compagnie.

De notulen van de Hollandse Compagnie zijn bewaard vanaf 5 februari 1635, dus van voor de formele oprichting. Kortom, ook voor 1635 hebben de Hollandse heren al wel samen overleg gepleegd. Hoe zou men ook anders tot gezamenlijk beleid kunnen komen. Christoffel van Nijenhove/Niewenhoven en Johan van der Meer uit Leiden hadden voor de participanten uit die omgeving al vanaf 1631 de zaken behartigd, zodat er regelmatig vergaderd zal zijn. Dat overleg werd dus aanvankelijk niet genotuleerd. Een van de uitkomsten daarvan was het verzoek om scheiding van de venen, van 1633, en de deling zelf in 1634. Ook hun gezamenlijke penningmeester was al voor 1635 op het Hooge Veen voor hen aan het werk.

Pas toen er meer structuur in kwam, en men besloot om samen een formeel opgerichte nieuwe compagnie te gaan vormen, werd een notulenboek aangeschaft en bijgehouden. De akte van 1 maart 1635 moeten we dan ook vooral zien als een formaliteit, om de onderlinge samenwerking beter vorm te kunnen geven en aan regels te verbinden, maar is niet het begin van de Hollandse Compagnie geweest. Het begin van de Hollandse Compagnie valt gelijk met de oprichting van de Compagnie van de 5000 Morgen, 12/22 maart 1631, en de stoklegging, 28 juli/7 augustus van dat jaar. Vanaf dat moment was er een groep investeerders in en rond Leiden, die gemeenschappelijke belangen hadden, en deze gezamenlijk behartigden via Van Nijenhove, Van der Meer en andere kopstukken. De datum 1 maart 1635 markeerde het punt waarop deze factie, werkgroep, of hoe we ze daarvoor ook mogen noemen, zich volledig juridisch formeel afscheidde binnen een eigen rechtsvorm.

Men vergaderde om en om ten huize van een van de participanten. De notulen van de Hollandse Compagnie zijn onze belangrijkste bron voor de geschiedenis van het oude Hollandse Veld. Met grote, getekende gotische letters lezen we voorop het in folioformaat gebonden boek²⁴: *'Memoriael vande Echtener veenen 1635'*. Enerzijds is het bijzonder dat we via de notulen van de Hollandse Compagnie op de hoogte zijn van wat in grote lijnen rondom deze compagnie en de Hollandse Velden voorviel. Onder die Hollandse Velden viel ook het gebied vanaf de Eerste Wijk, de huidige Hoofdstraat. Het Hollandse Veld begon midden in het latere dorp Hoogeveen. Oftewel: het dorp Hoogeveen stond in zijn oudste vorm in het Hollandse Veld. Van de andere drie onder-compagnieën van de Compagnie van de 5000 Morgen kennen we geen notulenboeken uit de 17de eeuw. We krijgen via dit Hollandse notulenboek soms gedetailleerde informatie, wat van de andere gebiedsdelen van de Compagnie van de 5000 Morgen niet bekend is. Anderzijds moeten we ook weer niet te hoge verwachtingen hebben van dit notulenboek. Er werd nogal eens in algemene termen genotuleerd, zonder toe te lichten wat men nu precies bedoelde. Men regelde het een en ander, besprak zaken, gaf toelichting, zonder dat dit inhoudelijk op papier gekomen is. Het bleef bij het beleid, zoals dat van op afstand gemaakt werd. De concrete uitwerking daarvan was het werk van de rentmeester. Zijn dagelijkse beslommeringen, de uitvoeringsregels, de zorg om het dagelijkse bestaan, daar kwam niets van op papier. Daar kwam nog bij dat het de Hollandse heren vooral om de financiële kant van de zaken ging. In dat opzicht leek het bestuur van de kolonie Hoogeveen op dat van de koloniën van de VOC elders op de wereld. In Nederland werd beslist op basis van brieven, verslagen en boekhoudingen die werden opgestuurd. In de kolonie zat een stroman die er was voor de aandeelhouders van overver.

In 1981 onthulde burgemeester Oosterhoff het monument dat in het huidige dorp Hollandsche-veld herinnert aan de komst van de Hollanders. Dit in verband met het vermeende 350-jarig bestaan van het Hollandse Veld. Men ging ervan uit dat dit op de 22ste maart viel, voor het toenmalige gemeentebestuur de enige juiste datum, omdat we nu leven volgens de tijdrekening nieuwe stijl. Maar dat was op een zondag, zodat de kei onthuld werd op zaterdag de 21ste. We weten nu dat het 1637 was voordat de Hollanders in dit gedeelte van de venen eigen bezittingen kregen, en dat in 1728 de eerste woning aan het Hoekje werd gebouwd. Het feest werd dus te vroeg gevierd.

In dit onderzoek staan de hoofdlijnen in de ontwikkeling van de Hollandse Compagnie en het Hollandse Veld centraal. Andere kwesties, zoals schouwingen van de Hooegeveensche Vaart, controle's van rekeningen van de Compagnie van de 5000 Morgen en meer van dit soort zaken buiten de velden om, zijn nogal eens minder interessant om over uit te wijden. De boekhoudingen van de penningmeesters en de veenmeesters van de Hollandse Compagnie zijn er niet meer. Juist daarin hadden we veel meer details over de velden en venen kunnen verwachten. We zullen het dus moeten doen met dit notulenboek, met al zijn kansen en beperkingen, en we mogen blij zijn dat het er is. Van geen enkel ander gebied in het oude Hooge Veen is zoveel informatie bewaard gebleven als het Hollandse Veld. Van geen enkel ander gebied is zo nauwkeurig te volgen hoe de ruimte werd opengelegd, wie daarbij betrokken waren, wie eigenaren waren en in welke tijdsvolgorde dit verliep. Daarbij moeten we dus helaas ook constateren dat er misschien wel teveel aandacht is voor de Hollanders en het Hollandsche Veld. Andere gebiedsdelen van het Hooge Veen blijven onderbelicht. De samenwerking tussen Roelof van Echten en de Bentincks blijft onderbelicht. De oudste geschiedenis van het Krakeel en het noordelijke gedeelte van het huidige Hoogeveen blijft onderbelicht. We zullen het moeten doen met wat we hebben.

De notulen van de Hollandse Compagnie, de enige bron die een doorlopend overzicht geeft van zaken met betrekking tot het ontstaan van Hoogeveen en het Hollandse Veld. De Compagnie van de 5000 Morgen was in die dagen veel minder scheutig met notulen, of die zijn niet bewaard gebleven. Doordat in het verleden dit notulenboek is aangekeken voor een boek met notulen van de Compagnie van de 5000 Morgen, is er nogal wat mis gegaan in oudere publicaties, waarin de activiteiten van de Hollanders op naam werden gezet van de hele Compagnie van de 5000 Morgen en Roelof van Echten als vermeende leider en uitvoerder met de eer ging strijken van de initiatieven van de Hollanders. Roelof van Echten had na 1633 zeggenschap over de Hooegeveensche Vaart, meer niet. En zelfs daar moest hij verantwoording van afleggen aan de Hollanders.

Wie waren de Hollandse heren? Bladerend in de oudste notulen van de Hollandse Compagnie zien we wie in de eerste helft van de 17de eeuw op vergaderingen verschenen. We lezen de namen van: Cornelis van Schilperoort (net als zijn vader Ewout van Schilperoort secretaris van het Hoogheemraadschap van Rijnland), Willem Schilperoort (stadsbestuurder van Leiden, een broer van Cornelis), Cornelis van Dorp, Johan van der Meer, Cornelis Willems Dedel, zijn broer Huijbert Willems Dedel en diens zoon Nicolaas (Claas) Dedel, Pieter Joosten Warmont, Doctor Johannes Elichman, Ambrosius Theunemans (predikant te Warmond), Bartholomeus Tethrode, Franciscus Gomar, David en Johan (Jan) van Baerle, Johannes Spiljeurs, David Beckers, Hamel, Gerrit Huijgens van Hoogeveen (uit Holland),

Camphuijsen, Dr. De Dieu, Claas Willems van Tol, mr. Gerrit van Alphen, Rijnenburg en Saffelé. In de loop der jaren stierven mensen of verkochten hun veen. Nieuwe namen duiken dan weer op in de lijst van aanwezigen, bovenaan de opsommingen van resoluties (besluiten) in het zorgvuldig bewaarde notulenboek.

De Hollandse Compagnie was machtig binnen de Compagnie van de 5000 Morgen. Voor een belangrijk deel waren het de Hollandse heren die het beleid bepaalden. Dit kon, omdat hun gezamenlijke bezittingen 2300 morgen groot waren, en de andere hoofdparticipanten van de Compagnie van de 5000 Morgen in de loop van de 17de en de 18de eeuw niet voldoende samenwerkten om een blok tegen hen te vormen. Ze oefenenden deze macht uit terwijl ze de venen amper of nooit zagen. Eens per jaar, en soms vaker, kwam er een delegatie naar Hoogeveen voor overleg met de Heer van Echten en de familie Bentinck. De Hollandse heren kwamen tevens om hun bezittingen te inspecteren, om boekhoudingen van de penningmeester en de turfmakelaar te controleren, om hen en de veenmeester instructies te geven, om de Hoogeveense Vaart en de verlaten te inspecteren, maar daar hield het dan ook mee op. Persoonlijke betrokkenheid bij de schippers, arbeiders en kolonisten in de velden was er niet. Althans, er is niets in het notulenboek te vinden wat daar op wijst. Voor deze Hollandse heren was hun veen slechts een investering. Een belegging van elders verdiend kapitaal. De interesse was dan ook hoofdzakelijk gericht op deze financiële kant van de zaak, stabiliseren en vergroten van eigen bezit.

Hun belangen lieten ze in de 17de en de eerste helft van de 18de eeuw te Echtens-Hoogeveen behartigen door aldaar wonende rentmeesters, die aanvankelijk ook wel penningmeesters werden genoemd. De eerste die deze functie bekleedde was Jan Lycklaas van der Leeuw of Leeuwe, meestal kortweg Jan Lycken genoemd. De eigen rentmeesters bleven tot uiteindelijk alle Hollandse heren waren uitgekocht door autochtone Drenten. De functie van rentmeester verviel toen, omdat de Drenten zelf hun eigen boekhouding bijhielden of ieder voor zich eigen bazen hadden, die dit voor hen deden. De penningmeesters c.q. rentmeesters van de Hollanders waren vanaf het eind van de 17de eeuw ook rentmeester van de Compagnie van de 5000 Morgen, wat nog eens aangeeft hoe groot de invloed van de Hollanders was. De penningmeesters onderhielden contacten met de Hollanders, per brief of door naar Leiden te reizen, ontvingen geld voor verkocht veen en aan de kolonisten in het gebied in erfpacht uitgegeven ondergrond, betaalden schippers en arbeiders die voeren en werkten voor de compagnie, hielden de boekhouding bij, en gaven dit aan hun bazen in Holland ter inzage. Ze kwamen in de problemen als de Hollandse heren andere verwachtingen hadden dan de penningmeester waar kon maken. De penningmeesters woonden in een woning van de Hollandse Compagnie, op de hoek van het Haagje en de Eerste Wijk (Hoofdstraat).

De eigen penningmeester van de Hollandse Compagnie werd in de 17de eeuw bijgestaan door een of meer eigen veenmeesters. De eerste daarvan was Gerrit Jacobs. Van omstreeks 1634 tot 1643 was er één veenmeester, na de veenscheiding van 1643 waarschijnlijk zelfs vier, en nadien weer enige tijd één, in algemene dienst van de Hollandse Compagnie. Vanaf 1668 waren er enige tijd twee veenmeesters in algemene dienst, twee broers. In de tweede helft van de 17de eeuw is men van de veenmeesters in algemene dienst afgestapt. Er werd geen turf meer gegraven in de gezamenlijke venen, voor rekening van de Hollandse Compagnie. Het was veel praktischer om stukken rauw veen, zonder ondergrond, in hun geheel te verkopen aan schippers en kleinere veenbazen van Hoogeveen zelf. Deze regelden dan zelf al het werk en droegen de kosten van het instellen van een ploeg- of veenbaas. Dat was de latere benaming voor de veenmeester. Er hoefden op die manier door de Hollandse Compagnie geen arbeiders meer te worden ingehuurd, door het afstoten van de gezamenlijke pramen had men

geen overleg en onkosten meer rondom de eigen schippers, er hoefden geen risico's gelopen worden van te natte turf of brand in de turfvelden, en het uitbetalen van het salaris van een eigen veenmeester was niet meer nodig. Het gevolg was echter ook dat de notulen steeds minder interessant werden voor de geschiedschrijving van het Hollandse Veld in het bijzonder en het Hoogeveen in het algemeen. Van notulen van een uitvoerende organisatie, waarin we stapsgewijs de ontstaansgeschiedenis van dorp en streek kunnen volgen, werd het een boek waarin vooral algemene financiële zaken met betrekking tot de aandeelhouders werden genoteerd.

Voor een goed begrip van het functioneren van de Hollandse Compagnie is het van belang om het huishoudelijk reglement te kennen, de feitelijke stichtingsakte van de compagnie. Na dit inleidende gedeelte verdiepen we ons dan ook in de Hollandse Compagnie als organisatie, om vervolgens na te gaan wat deze in de periode 1633-1643 heeft gedaan met de eigen venen²⁵.

HET COMPAGNIES-REGLEMENT VAN 1 MAART 1635 DE STICHTINGSAKTE VAN DE HOLLANDSE COMPAGNIE

Resoluties genomen door de gemene Hollandse hoofdparticipanten van de Echtense Venen, vergaderd zijnde ten huize van de heer burgemeester Cornelis van Warmont, op de nieuwe maart zestienhonderd vijfendertig.

1. Vastgesteld dat de penningmeester van de Echtense Venen ieder jaar, namelijk in de maand van februari, onvermaand zijn rekening binnen de stad van Leiden zal doen, en de hoofdparticipanten daar van tijdig tevoren beschrijven.

(De Hollandse Compagnie was door deze bepaling formeel een Leidse instelling, al woonde niet iedere participant in Leiden zelf. Hoe meer de jaren verstreken, hoe minder participanten nog daadwerkelijk in Leiden woonachtig waren. Men sprak hier van 'de penningmeester van de Echtense Venen' en schreef voorop het eigen notulenboek 'Memoriaal van de Echter Venen'. Als groep noemde men zichzelf 'Hollandse hoofdparticipanten van de Echtense Venen'. De benaming 'Hollandse Compagnie', als naam voor de hele groep, is dan ook niet de oorspronkelijke naam, maar een naam die later met terugwerkende kracht werd ingevoerd. Een penningmeester die 'onvermaand' zijn rekening doet is een penningmeester die ongevraagd op een vast moment met een jaaroverzicht komt.)

2. Dat de penningmeester voornoemd voorts alle maanden aan directeuren zal adverteren hetgeen iedere maand is gepasseerd, met summiere staal van zijn ontvangst en uitgaven, en het zelve zijn schrijven telkens af zijnde en op de laatste maandag van de gepasseerde maand, om het zelve op de eerste maandag daar aan bij de gemene participanten, die gehouden zijn onvermaand op iedere maandag voor het tegenwoordig aanstaande jaar 's namiddags voor de klok vier uur ten huize van de heer burgemeester Cornelis van Warmont te vergaderen, het zelve overgezonden te examineren en voorts te delibereren het geen daar op nodig zal dienen.

(Met 'adverteren' bedoelde men het toesturen van een rapport, waarin duidelijk werd gemaakt hoe het er in de venen voorstond. We lezen in de notulen van de Hollandse Compagnie regelmatig over de binnengekomen post van de rentmeester, net zo goed als men ook wel bij elkaar zat en vanwege het gebrek aan post niet vergaderen kon. Op 6 mei 1642 besloot men bijvoorbeeld rentmeester Jan Lycken te vermanen om wat pertinentier en duidelijker te schrijven. Er waren geregelde postverbindingen tussen Drenthe en Leiden. In de

dienstregeling van de stedelijke posterijen van Leiden van 1640 lezen we dat iedere maandag- en donderdagmorgen de post binnenkwam uit Overijssel, Friesland, Groningen en Ommelanden, Drenthe en Twente. De rentmeester correspondeerde met de directeuren.)

3. Per welker plaats de kist met al de stukken daartoe gesloten zal worden gebracht, daarvan de sleutels, onder de twee oudste directeuren zullen worden geleverd, om bij hen elk een bewaard te worden en zal voor vuur, bier en licht, door de gemene compagnie betaald worden een som van dertig tot veertig Groten aan degene waar de vergadering voorts telken jare vallen zal.

(De archiefkist van de Hollandse Compagnie stond dus bij de participant waar men dat jaar placht te vergaderen. Wanneer men een ander vergaderadres kreeg, wat per loting werd beslist, werd de kist daar naar toe gebracht. Wat betreft het geldbedrag in de laatste regel: er staat letterlijk 'xxxt te xl groon'. Dit moet gaan over de Groot, ook wel de Oude Vlaamse genoemd. Een groot was een munt, in Drenthe toentertijd evenveel waard als een Brabantse Stuiver, of 1 ½ 'gewone' stuiver. Dertig tot veertig Groten stonden dus gelijk aan f 2,25 tot f 3,-. We hebben het hier dan over guldens van 20 stuivers. Het aan het gastgezin gegeven bedrag voor vuur, bier en licht, zal gevarieerd hebben, afhankelijk van de prijzen van brandstof, bier en lampolie. Het gastadres moest dus zorgen voor een warme kamer, voldoende licht en drinken. Over eten werd niet gesproken. Tijdens de vergaderingen werd bier gedronken. Men zag de vergadering als een zakelijk samenzijn, van relatief korte duur, anders was er ook wel gesproken over eten en wijn.)

4. Dat mede ter voornoemde plaats gehouden zullen worden, alle extraordinaire comparities, daar van de gene ten wiens huize de vergadering valt, de gemene participanten enige uren te voren gezonden zal zijn te verwittigen, en zullen de gene, die ten tijde van insinuatie niet ziek of uit de stad en zijn vertrokken geheel achter blijvende, zowel op de ordinaire als extraordinaire comparities ten behoeve van de gemene compagnie verbeuren acht stuivers, en naar het quantum veen - het gelijde uur nog komende halve boeten.

(Het gebeurde dus dat men niet eerder dan enige uren van tevoren bericht kreeg van een vergadering. Het ging dan wel om bijzondere vergaderingen, maar toch, het kon gebeuren dat men maar een paar uur van te voren hoorde dat er vergaderd werd. Wie niet ziek was, of buiten de stad, diende dan op tijd ter vergadering te verschijnen. Anders betaalde hij een boete van acht stuivers.)

5. Dat alle resoluties door de presenten, zijnde ten minste vijf in getale genomen, effect sorteren en van waarde zullen moeten gehouden worden, die afdoen in een register, speciaal daar toe te maken, geregistreerd, en bij twee van presenten getekend zullen worden, met expressie van dag, maand en jaar.

(Als er vijf participanten bij elkaar waren, konden er bindende besluiten worden genomen. Deze werden opgetekend in het bewaard gebleven notulenboek, het hiervoor genoemde 'memoriaal'.)

6. Dat de meerderheid van stemmen alle recensies zullen wegdragen, en dat hoofd voor hoofd, zonder regart te nemen of iemand meerder als een kavelinge van honderd morgen daar in zou mogen participeren en dat voorts het zij door het versterven, of bij koop verkafte aan verscheiden personen mochten komen te geraken, dat de zelve niet meer als een persoon zullen mogen committeren en dienvolgens niet meer als een stem hebben.

(Dit stemrecht werd in 1649 veranderd. Zie artikel 23 en de inleiding daarop. Het oorspronkelijke stemrecht hield dus in dat iedere participant met 100 morgen of meer 1 stem kon uitbrengen. Al had iemand meerdere kavels van 100 morgen, dan nog had hij maar 1 stem. Wanneer zo'n kavel van 100 morgen verdeeld mocht raken over meerdere eigenaren, dan mochten die eigenaren gezamenlijk nog steeds maar 1 stem uitbrengen.)

7. Dat de directeuren of andere van Compagnie in commissie uitwijzende, telkens op haar wederkomst, terstond specificatie van haar onkosten en daggoeden aan de compagnie zullen leveren, en de betaling van dien daar op vervoegen, en boven behoorlijke reis en teerkosten genieten twee gulden daags.

(Dit artikel sloeg op de verslagen van de directeuren van de compagnie, als ze een bezoek aan het Hoogeveen hadden gebracht. Minstens éénmaal per jaar bezocht een delegatie van de Hollandse Compagnie deze venen, op kosten van de gezamenlijke participanten. Men was - gelet op de in de notulen weergegeven rapportages - vooral gespitst op het onderhoud van de Hoogeveensche Vaart, waaraan men financieel bij moest dragen, op de controle van de boekhouding van de eigen rentmeester en de boekhouding van de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen. Slechts enkele malen horen we iets over een daadwerkelijk bezoek aan de turfvelen of de vaart in het Hollandse Veld. Dat neemt niet weg dat ook die bezoeken er geweest zullen zijn. Gezonde nieuwsgierigheid, gecombineerd met de behoefte om eigendommen te controleren, was ook hen niet vreemd. Voor de notulen was dit echter zelden van belang, zodat er niet over werd geschreven.)

8. Dat al de stukken in de gemene kist berustende, terstond onder een schriftelijk bekeur zullen worden gebracht, inhoudende summier verhaal van elk der zelve met de nummers in dorso (= op de achterkant) van dien getekend en geen der zelve stukken mogen worden gelicht dan met volkomen kennis van zaken, en dat onder behoorlijk receptisse, daarvan de notitie in zeker register apart zal worden gehouden.

(Het archief werd bewaard in een kist, de 'gemene' = algemene kist. De stukken in dit archief werden op de achterkant genummerd en er was een register waarin al deze stukken terug waren te vinden. Er moet na enige jaren een goed bijgehouden en uitgebreid archief van de Hollandse Compagnie hebben bestaan, dat na de Münsterse oorlogen ergens in een kantoortje of kamertje bij de erfgenamen van een Leidse participant is blijven staan. Het is een fabeltje dat alle belangrijke archiefstukken van de Hollandse Compagnie verdwenen zouden zijn, omdat de weduwe van rentmeester Samuël Seitz de kist in 1673, tijdens een vreselijke oorlog, overgebracht zou hebben naar Amsterdam, waarna ze nooit meer terug gekeerd zouden zijn. Ten eerste lijkt de aanwezigheid in Drenthe (Drents Archief) van een bewaard gebleven notulenboek van de Hollandse Compagnie het tegendeel al te bewijzen. Daarin is ook de hele Leidse periode weergegeven. Ten tweede is het nooit zo geweest dat de hele boekhouding bij de rentmeester in Hoogeveen was. Alle overdrachtsakten, alle contracten, alle notulen, en alle door de rentmeester opgestuurde maandrapporten, waren voor handen in de kist van de Hollandse Compagnie in Leiden. Dat was dus al in veilig gebied, dat hoefde niet meer overgebracht te worden. Wat de rentmeesters bezaten, waren enkel de aktuele boekhoudingen. Als deze na controle door de directeuren van de Hollandse Compagnie per jaar gesloten werden, werden ze misschien nog wel enige tijd bewaard, maar waren daarna overbodig, en konden blijkbaar vernietigd worden. Ze zijn nooit in een archief terecht gekomen.

Op 12 juli 1652 gingen de Hollandse participanten er mee akkoord dat de rentmeester een kopie kreeg van de belangrijkste contracten en beslissingen van de Compagnie, maar een

kopie van alle notulen leek hen niet zinvol. Wat de weduwe in 1673 verstuurde waren enkel de stukken uit de periode dat Samuël Seitz rentmeester was, en dan vooral al de stukken uit de oorlogstijd, over de jaren dat de boekhoudingen nog niet gesloten waren. Misschien dat ook de in 1652 gemaakte kopieën van de belangrijkste resoluties er nog bij zaten, maar die missen we niet. We kennen de originelen nog. De stukken in de kist van de Hollandse Compagnie zijn in de loop van de 17de eeuw door de toenmalige participanten doorgeplozen op actualiteit en bruikbaarheid. De belangrijkste stukken, het notulenboek en een in 1644 handgeschreven boek met afschriften van de belangrijkste contracten, werden netjes doorgegeven aan de nieuwe eigenaren van de Hollandse Compagnie. Ze kwamen uiteindelijk weer naar Hoogeveen. Ze stonden later in een kamer van het Huis te Echten. De beide genoemde notulenboeken worden nu bewaard tussen de stukken van het archief van het Huis te Echten en de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen. De rest van de stukken uit de kist uit Leiden is verdwenen. De maandrapporten en financiële overzichten waren niet meer van belang voor de latere eigenaren van de venen. Voor ons moeten ze echter een schat aan gedetailleerde informatie hebben bevat.)

9. Dat jaarlijks naar de gemene rekening zal wezen gedaan, en opgenomen, geprocedeerd zal worden, tot verkiezing van een of ten hoogste twee nieuwe directeuren, altijd een van de oude directeuren het aanstaande jaar aanblijvende.

(Doordat altijd een van de oude directeuren aanbleef voorkwam men dat de directie van de compagnie niet goed op de hoogte was van lopende zaken. Vooral in de onderhandelingen met de Heer van Echten en de andere participanten binnen de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen zal dit van belang zijn geweest.)

10. Dat de directeuren in de tijd macht zullen hebben, om de gebrekkige omslagen zelf te furneren, mits genietende voor de uit te leggen penning twintig ten honderd in het jaar, en vervolgen dezelve bij wege van executie het zij op de landen of personen naar zich het expedienste dunken zal welk per zich vooral op de uitdeling wederom gerestitueerd zullen moeten worden.

(Een expedienste is een uitweg, een redmiddel. De directeuren van de Hollandse Compagnie mochten achterstallige omslagen, aan andere participanten opgelegde kosten, uit eigen middelen betalen, en beschouwen als een lening tegen een rente van 20% per jaar! Dit om de onwillige participanten te dwingen om zo snel mogelijk te betalen. Als men namelijk langere tijd niet aan de directeuren zou betalen wat men de compagnie verschuldigd was, zouden de schulden zo groot worden dat de wanbetaler zijn aandeel in het veen kwijt zou raken. De directeuren mochten namelijk zelf bepalen wat de beste weg was om de schulden te verhalen. In beslag nemen van de venen lag dan voor de hand.)

11. Zullen de gemene hoofdparticipanten zich gezamenlijk verbinden voor nu en in toekomstige tijden, dat niemand van die zelfde compagnie in generlei manieren het gebieden of gezag der voornoemde kavelen in het geheel nog deel, of enige de minste kennis van dien, zal laten komen aan enige weeskamers of weesmeesters of magistraat telkens op verlies van zijn stem, evenwel de sequentie der zelve kameren te moeten toestaan en subject (= onderworpen) blijven.

(Het kon voorkomen dat een schuldeiser van een participant of een weesinstelling eigenaar zou worden van een aandeel in de Hollandse Compagnie. Een persoon of een instantie die niet genegen was om zich met de turfgraverij bezig te houden. Men had hier grote vrees voor,

want een dergelijk persoon zou zo snel mogelijk geld willen zien, ten koste van de onderneming. Door dit artikel voorkwam men dat in dergelijke gevallen een nieuwe eigenaar stemrecht had, zodat een weeskamer of een schuldeiser niets anders kon doen dan het veen zo snel mogelijk te verkopen aan een gewillige investeerder. Bijvoorbeeld een andere Hollandse participant, die de weeskamer of de schuldeiser uitkocht, of de gezamenlijke participanten, die zich door dit artikel verbonden om samen het aandeel op te kopen.)

12. Dat voorts alle jaren naar het doen van de rekening pertinente staat zal worden gemaakt, zoveel doenlijk is, van het geen men in het aanstaande jaar vermenen zal te doen maken, graven, bouwen, timmeren, zaaien, planten en anders, opdat daaruit omslag van kosten wordt gemaakt.

(De Hollandse heren waren zich er van bewust dat hun taak verder ging dan turf laten graven en af laten voeren. In dit artikel wordt aangegeven dat men zich eveneens bezig hield met de behuizing van de meiers en het in cultuur brengen van het eenmaal afgegraven turfland. De kosten daarvan werden via omslag verhaald op de gezamenlijke participanten. Met omslag bedoelde men een soort belasting, keer op keer aan elkaar opgelegd, als de Hollandse Compagnie opnieuw geld moest investeren in de eigen onderneming. Wie niet investeerde, kreeg uiteindelijk, door de door anderen en hun ondernemingslust opgelegde omslagen, zoveel schulden bij de Hollandse Compagnie, dat zijn aandelen in veen en ondergrond daardoor verbeurd werden verklaard, ten voordele van de andere participanten. Uit dit artikel blijkt dat de Hollandse Compagnie al op 1 maart 1635 voornemens was om op het Hoogeveen te zorgen voor vaste bewoning, anders had zaaien en planten geen zin.)

13. Dat voorts op de zelve comparities der rekening elk participant gehouden zal zijn te komen op zijn eigen kosten, zonder daarvan iets in rekening te brengen, doch zal de tering in redelijkheid te doen bij de penningmeester betaald en hem in de gemene rekening geleden worden.

(Men kwam ter vergadering op eigen kosten. De hapjes en de drankjes waren voor de algemene pot. Mits het ging om redelijke kosten. Ze werden verrekend via de algemene boekhouding van de Hollandse Compagnie.)

14. Item dat om de Compagnie voor nu als ook in toekomstige tijden in goede verzekerde enigheid te houden de gemene participanten zich gezamenlijk met elkander zullen verbinden, voor zich en hare nakomelingen deze actien verkrijgende de gravinge en turfdelving met het gene daar aan kleeft altoos in het gemeenschap tot boete en schade der zelve compagnie te zullen behouden, zonder elkander tot enige scheidinge daar van te kompelleren, ten ware de gemene compagnie gezamenlijk en met volle gemene stemmen de voornoemde scheiding zulks goed zou mogen vinden zonder anders.

(Met dit artikel bonden de Hollandse participanten elkaar zodanig, dat geen enkele individuele participant zijn eigen aandeel uit het ongedeelde bezit kon opeisen, zelfs niet via de rechter. Ongedeeld bezit kon pas verdeeld worden in goed overleg, door de gezamenlijke participanten. Gelet op artikel 5 hield dit in dat alleen daartoe besloten kon worden als op een vergadering minimaal vijf participanten aanwezig waren. In de praktijk stelde men daarbij in oktober 1643 een extra contract op, wat niet in de notulen opgenomen werd. Via dat contract werd alsnog besloten tot opsplitsing van de venen.)

15. Item dat de gemene participanten van de Heer van Echten (om) volkomen levering van de gekochte venen (te) bekomen zijnde, terstond met elkander zullen procederen, tot kavelinge van alle de partijen van landen die begaan of bestaan zullen kunnen worden.

(Met dit artikel voorkwam men dat de Heer van Echten het met individuele participanten op een akkoordje kon gooien. Zo gauw de Heer van Echten niet aan zijn verplichtingen voldeed om veen over te dragen, kreeg hij automatisch alle Hollandse participanten tegenover zich. Dit artikel geeft aan welk wantrouwen er was tegen Roelof van Echten. Ten eerste had men nog steeds niet het vertrouwen dat hij hen zou leveren wat beloofd en betaald was, ten tweede had men er geen vertrouwen in dat Roelof de eenheid van de Hollanders zou respecteren. Als het hem zou lukken om investeerders tegen elkaar uit te spelen zouden degenen die wel zouden willen procederen machteloos staan. Dit artikel zorgde ervoor dat die situatie niet voor kon komen.)

16. Dat komende opwaarts te graven elke kavel proportioneel even veel zal verliezen om gegraven te worden, van het geen hem om te cultiveren en benefiteren aantekavelt zou mogen wezen, zonder dat de een meer als de ander van zijn kavel om te graven aangeturfd zal mogen worden, of doet anderszins zijn schade vergoed zal worden.

(Verkavelingen van venen zouden zo plaats moeten hebben, dat iedereen evenveel kosten zou moeten maken om er turf te kunnen laten graven. Als iemand extra benadeeld werd, dan zou men onderling een financiële schikking treffen.)

17. Item dat iemand van participanten schippers of andere begeren turf om gereed geld te kopen, en de zelve dadelijk aan de penningmeester te betalen, ieder last een rijder minder zal hebben dan de markt alsdan wezen zal.

(Een gouden rijder was in de 18de eeuw een goudstuk van 14 gulden van 20 stuivers. Men zal hier echter de rijdergulden bedoeld hebben. Beide muntstukken droegen als beeldenaar een rijdende hertog, maar de 17^e eeuwse rijdersgulden was 30 stuivers waard. Een gulden met de waarde van een daalder. Het kon uit om de turf beneden de marktprijs te verkopen, omdat men daarmee de kosten van het vervoer naar de turfmarkt in Zwartsluis uitspaarde.)

18. Item dat de gemene participanten markt van turf zullen houden op Zwarte Sluis om de buitenschippers, die voor de voornoemde zwarte sluis niet varen en mogen, daar mede te accommoderen en te beter vente te maken, en het zelve te laten doen met het eigen volk, en pramen van de gemene compagnie.

(Met dit artikel werd de Hollandse Compagnie de stichter van een eigen turfmarkt te Zwartsluis, waar de turf van de Echteren venen werd doorverkocht aan schippers van elders. De eigen praamschippers, aanvankelijk praamschuiers genoemd, gingen met hun kleine en niet zeewaardige pramen niet verder dan 'Zwarte Sluis', Zwartsluis. De andere schippers, de 'buitenschippers' brachten de turf de grote rivieren op. Bijvoorbeeld naar de steenfabrieken, of de Zuiderzee over, naar Amsterdam.)

19. En ten laatste dat men de penningmeester last zal geven, om te vernemen of niemand enige veenlanden in koop zou willen aanstaan, die gelegen zijn achter de honderd morgen die de compagnie aan haar meent te behouden, om die te venen, mits blijvende de ondergrond van dien aan gemene participanten. (Was getekend:)

C.Willems Dedel, E.Schilpoort, Cornelis van Dorp, H.W.Dedel, Jan van der Meer, Cor.van Warmont, G.Huijgens, Cornelis Martsen Pronck en Albert Cuijper, Pr.J.Warmont notaris, Samuel Becker, Jan van Baerle.

20. Item achtervoeg van resolutie bij de gemene Hollandse hoofdpaticipanten op de nieuwe maart zestienhonderd vijfendertig binnen de stad van Leiden genomen, zo is het dat de onder geschreven personen, om de voornoemde compagnie voor nu en in toekomstige tijden in goede verzekerde enigheit te houden elkander over en weer over beloofd en verbonden hebben voor haar en haar nakomelingen deze acte verkrijgende, dat zij de verkavelinge van turf of turfdelving in de Echtense Venen met het geen daar aan kleeft altoos in gemeenschap, tot bate en schade der zelve gemene compagnie, onder haar zullen blijven behouden, zonder de voornoemde graving of turfdelving immer meer te scheiden of te smaldelen, of elkander daar toe te compelleren in rechten of daar buiten, ten ware de gemene compagnie gezamenlijk en met volle eenparige stem de voornoemde scheiding en de smaldeling om wichtige redenen mochten goetvinden, en anders niet.

(Men was blijkbaar erg bang dat een participant ooit aan zou zetten tot scheiding van de Compagnie, tegen de zin van anderen, zodat men uit elkaar gedreven zou worden, en geen gesloten blok meer zou kunnen vormen tegenover andere verveners in Echters-Hoogeveen. In de praktijk moet dit artikel toentertijd gegolden hebben als een garantie dat men gezamenlijk zou blijven optrekken tegen Roelof van Echten. Door dit artikel zou Roelof van Echten de Hollandse Compagnie ook niet kunnen uitschakelen, door zelf een portie van 100 morgen daarin op te kopen en vervolgens op scheiding van de compagnie aan te dringen. Daar kwam nog bij dat een afgedwongen scheiding ook zou kunnen resulteren in het moeilijk of niet bereikbaar worden van de toebedeelde venen en ondergronden, waardoor een sterke waardevermindering op zou kunnen treden. In het 14de artikel had men al vastgelegd dat scheiding alleen in goed overleg plaats zou kunnen vinden. In dit 20ste artikel werd dit nog eens herhaald.)

21. Gelijk mede de voornoemde hoofdpaticipanten elkander alsvoren over en weder over beloofd en verbonden hebben niet te zullen gedogen, noch toe te staan, dat enige kavel of kavelen en ook de minder gedeelten van dien, te nimmer meer zullen komen te vervallen aan enige weeskamers of weesmeesters of magistraten, of het gezag en het gebied der zelve enigszins onderworpen worden, maar de zelve voor nu en in de toekomstige tijden daar van seconderende bij deze, en dat daar zulks bij het een of het ander geval, tegen de inhouden van deze, zou mogen gebeuren, de kavelant in welkers kavel zulks gebeurt, zijn stem verliezen noch ook op enige vergaderinge geconvoceerd zal mogen worden. Verbindende tot nakoming van het geen voornoemd is, hunne personen, en goederen, de zelve daar toe subject makende allen heren rechten en rechteren, te oorkonden dezen bij henluiden getekend, heden deze 10de maart zestienhonderd vijfendertig.

(Dit sluit aan bij een gelijkende tekst uit het 11de artikel. Het 20ste en het 21ste artikel zijn de 10^e maart 1635 toegevoegd, omdat men de verwante artikelen niet scherp genoeg vond, vandaar de overlappende onderwerpen. De toevoeging is ook bekend als afzonderlijk ondertekend contract²⁶.)

(Was getekend:)

C.Willems Dedel, E.Schilpoort, Cornelis van Dorp, H.W.Dedel, Jan van der Meer, Cor.van Warmont, G.Huijgens, Cornelis Martsen Pronck en Albert Cuijper, Pr.J.Warmont notaris, Samuel Becker, Jan van Baerle.

(Voorgaande contracten vormen samen zowel een stichtingsakte als een huishoudelijke reglement, waarmee aangegeven werd hoe de Hollandse Compagnie als organisatie kon en wilde functioneren. Er werd een nieuwe huishoudelijke afspraak gemaakt op de vergadering van 6 mei 1642:)

22. Ten zelven dage is mede geresolveerd dat voortaan alle het gehele jaar door, de eerste dinsdag in elke maand namiddags de klok twee uren de gemene participanten hieronder getekend, ten huize van degene waar de comparitie naar order wezen zal, gehouden zullen wezen onvermoedelijk te verschijnen, mits daarvoor genietende elk participant uit de beurs van de compagnie die als dan zal compareren zes stuivers en bij aldien iemand kwam zijn comparitie te verzuimen verbeurden ten profijt van de gemene participanten gelijke zes stuivers, ten ware hij naar het kwartier na de klok twee uren, en voor de klok half drie uren ter vergadering compareerde in welke geval hij zal mogen volstaan met de halve boeten, maar na drie uren komende niet.

(Zo dwong men elkaar te verschijnen op de vergaderingen. De boetes golden overigens niet voor de Amsterdamse heren, die deel uitmaakten van de Hollandse Compagnie. Deze werden netjes schriftelijk op de hoogte gehouden, of stuurden een vertegenwoordiger, zonder dat we iets lezen over boetes vanwege hun afwezigheid.)

(Was getekend:)

*B.Tethrode, C.Willems Dedel, Franciscus Gomar,us,
W.v.Schilperoort, J.Camphuijsen, P.J.Warmont,
Ambrosius Teunemans, N.Dedel, C.Hijgens.*

(Tijdens de vergadering van 11 februari 1649 werd het stemrecht ingrijpend aangepast. In de nieuwe bepaling werd het stemrecht zodanig veranderd dat voortaan iedereen met grotere porties veen evenveel stemmen had, als hij aan porties van 100 morgen bezat. 400 morgen was voortaan vier stemmen. We vinden dit als volgt terug in de notulen:)

23. En verder geresolveerd dat in toekomende de participanten elk als hoofdp Participant zullen stemmen voor iedere honderd morgen, te weten dat elke honderd morgen voortaan zal hebben een stem, zonder consideratie te nemen of iemand meerdere of minder morgens heeft, maar dat altoos zal vast staan dat de participanten, het zij bij haar zelve of door andere mede-participanten zoveel stemmen zullen mogen uit te maken als de zelve honderd morgen zullen hebben en aan de omslagen dien aangaande zullen contribueren.

Tot zover het interne functioneren van de Hollandse Compagnie. Wie de namen van de Hollandse participanten vergelijkt met de intekenaars van 1631 ziet mensen wegvallen en andere namen nieuw verschijnen. Er was sprake van vererfing van bezit en verkoop. Het kwam zo ook tot het vergroten van aandelen van de al aanwezige participanten. Er is ook in Leiden en omgeving sprake geweest van het vertrek van participanten. Zo bleef er uiteindelijk rond het midden van de 17^e eeuw een hechte groep mensen over, geconcentreerd rondom Pieter Joosten Warmont. De Hollandse Compagnie, in haar eerste 25-30 jaar van haar georganiseerde bestaan, was een verzameling van familieleden, aangetrouwde families, collega's en zakenpartners. Een relatief hechte groep mensen die het aandurfdën om gezamenlijk risico's aan te gaan, en waar nodig samen de schouders onder een moeilijke taak te zetten. Het netwerk is uitgewerkt in genealogische overzichten²⁷.

TWEE JAREN VOL CONFLICTEN

Met het scheidscontract van 1633 en het concreet toewijzen van een stuk veenland in 1634 (Haagje) leek de Hollandse Compagnie een gezonde start gemaakt te hebben. Er leek volop veen voor handen, de problemen met Roelof van Echten leken achter de rug. Het feitelijk in gebruik kunnen nemen van de rest van het gekochte veen stagneerde echter al snel. Een analyse van het grondbezit maakt duidelijk waarom. De Hollanders vroegen Roelof van Echten te leveren wat hij nog steeds niet bezat, nooit had bezeten, of waarover de oorspronkelijke eigenaren processen voerden tegen Roelof van Echten, omdat ze zich ernstig benadeeld voelden²⁸. In 1635 liep dat op tot een nieuw conflict met de Hollandse participanten, namelijk over de betaling van de vierde termijn van het verkochte veen en nog een ander geldbedrag, waarschijnlijk restanten van eerdere termijnen. Met termijn wordt hier bedoeld op onderdelen van een in stappen geregelde betaling. De directe aanleiding wordt in de betreffende stukken niet genoemd, maar we weten dat vanaf 1635 omringende buurschappen en marken aanspraak begonnen te maken op delen van de oostelijke venen van de 5000 morgen. Van de lopende processen zullen de Hollandse participanten op de hoogte zijn gesteld door hun rentmeester.

Voor de Hollandse participanten was duidelijk dat het onzeker was wat ze zouden krijgen. Geen veen, geen geld, was het uitgangspunt van de Hollanders. In de tussentijd was de relatie tussen Roelof van Echten en de Hollandse participanten zodanig bekoeld dat de Compagnie van de 5000 Morgen niet meer vergaderde, of in ruzie uit elkaar ging. Er is in het notulenboek van deze Compagnie geen overleg geregistreerd tussen 22 augustus 1634 en 20 oktober 1637. Er was nog wel zo nu en dan particulier overleg tussen Roelof en vertegenwoordigers van de Hollanders, en eveneens in 1635 een poging om fatsoenlijk te vergaderen als Compagnie van de 5000 Morgen, die op niets uitliep. Het nu volgende gedeelte is een uitwerking van notulen en gerechtelijke stukken van de Etstoel van Drenthe. Een gedetailleerd en ingewikkeld geheel, dat aangeeft hoe complex de problematiek was in die dagen. Ook voor de Drentse wetgeving.

Op de vergadering van 25 april 1635 besloten de Hollandse participanten dat Cornelis van Dorp, Jan Frans van der Meer en Cornelis van Warmont naar den Haag zouden gaan, waar ze een gesprek zouden hebben met “den Heer van Echten”. Dat naar aanleiding van een schrijven van zijn kant. Ze zouden ‘zijn verzoek verstaan’, dus navragen wat hij precies van hen vroeg, aandringen op de leverantie van de venen, alsook de algemene rekening van de Compagnie met hem bespreken en aandringen op liquidatie ervan, om vervolgens het geld te zullen betalen dat ze per 1 mei 1635 verschuldigd waren. De 19^e april 1635 werd gerapporteerd dat Cornelis Warmont lang en breed met Roelof van Echten gesproken had. Van Echten had nog f 2000,- van hen gevraagd. Hem werd gezegd dat hij eerst de participanten recht moest doen voor hij de resterende gelden zou ontvangen. Men besloot 6 mei dat men aan Van Echten’s verzoek om extra geld wilde voldoen, mits onder hun voorwaarden. Extra investeringen waren soms nodig om de vervening op gang te houden.

De bedoeling was om dat jaar gewoon een vergadering van de Compagnie van de 5000 Morgen te houden, maar dat liep anders. Cornelis van Dorp, Jan van der Meer en Huijbert Willems Dedel vertrokken 7 mei (nieuwe tijd = 10 dagen later dan de Drentse kalender) naar de Drentse venen en *“zijn aldaar op de 17^e dito gearresteerd van de Heer van Echten, verzoeken te worden ontslagen door autoriteit van de Staten Generaal, volgens haar schrijven van den 18^e dito”*. Kortom, de gesprekken liepen zodanig dat Roelof van Echten de drie afgezanten van de Hollandse Compagnie arresteerde. We moeten dit zien in de juridische 17^e eeuwse betekenis van dat woord. Hiermee werd niet bedoeld dat ze werden opgepakt en in de

gevangenis werden gezet. Bedoeld is dat Roelof van Echten hen gerechtelijke vervolging aanzei, omdat hij het niet accepteerde dat ze niet wilden betalen. Het geeft aan hoe klem Roelof van Echten op dat moment was komen te zitten. Hij kon de Hollanders niet leveren wat ze hadden gekocht. Hij had inmiddels wel via gerechtelijke procedures de Meppense Venen onder zich weten te slaan²⁹. Dat had tegenstrijdige resultaten opgeleverd. Hij had de Meppense Venen wel weten te bemachtigen, maar zou de vorige eigenaren nog wel uit moeten kopen en daar was weer veel geld voor nodig, dat hij niet had. Hij moest dus de Hollanders onder druk zetten om aan dat geld te komen. Geld voor venen die hij formeel al lang geleverd zou hebben. Roelof van Echten reageerde als een kat in het nauw. Hij verloor daarmee zijn vrienden binnen de Compagnie van de 5000 Morgen. Het jaar 1635 was het jaar van de definitieve breuk tussen Roelof en de Hollandse participanten.

De Hollandse participanten richtten de 18^e mei 1635 een verzoek aan de Staten Generaal om van arrest te worden ontslagen. Jan van der Meer kwam 21 mei thuis, in Leiden en gaf aan dat de situatie in Drenthe zodanig was dat de Staten Generaal zich ermee zou moeten bemoeien. Hij rapporteerde: *“de gelegenheid aldaar zodanig te wezen dat men noodzakelijk behoort devoirs te doen, om te hebben brieven van de Generaliteit.”* Cornelis van Dorp kwam thuis en gaf aan dat men voor brieven moest zorgen waarin de Drost van Drenthe belast werd het arrest af te doen. Men hoopte dus op bijstand van het hoogste Drentse gezag. Cornelis van Dorp kwam 26 mei thuis, deed zijn eigen verhaal, en kwam daarbij ook met de mededeling dat er nog een gulden per morgen ‘ommeslag’ extra nodig was. Nog eens f 2300,-, dus. Daar ging de Hollandse Compagnie mee akkoord. Wat nodig was als investering in de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen was gewoon nodig.

Er werd dat jaar druk op en neer gereisd tussen Drenthe en Leiden, om te redden wat te redden viel. Huijbert en Cornelis Willems Dedel namen de papieren uit de archiefkist die ze nodig hadden of nodig dachten te zullen hebben, vertrokken naar Drenthe, en kwamen 13 juni weer thuis. Duidelijk was dat het tot een proces zou komen. Jan Frans van der Meer vertrok naar Groningen om hun advocaat instructies te geven. Ook hij nam opnieuw alle stukken mee uit de archiefkist die van belang zouden kunnen zijn. Rentmeester Jan Lycken kreeg een brief toegestuurd. Hij moest de 21^e mei in Meppel zijn om Jan van der Meer op te vangen. Van der Meer vertrok de 20^e mei uit Leiden. Hij had veel geld bij zich. Voor levensonderhoud, voor de advocaat, maar ook de f 2300,-, die men als ‘ommeslag’ over de venen zou moeten betalen. Zo werd er goede wil getoond waar het ging om bevorderen van de samenwerking.

De Etstoel boog zich over het conflict tussen Roelof van Echten en de Hollanders op zaterdag 15 juni 1635. Roelof van Echten daagde Cornelis en Huibrecht Willems Dedel voor de Etstoel voor het bedrag van f 14.000,-, (de vierde termijn). Jan van Baerle en consorten werden voor de etstoel gedaagd voor een bedrag van f 6.300,-, *“ten profijte van juffrouw Margareta van Valckenborg, weduwe van wijlen heer Marcus de Vogelaer”*. Marcus de Vogelaer was een van de investeerders uit Amsterdam, deel van de groep rondom Jan van Baerle. Marcus de Vogelaer was directeur van de Levantse handel³⁰ (Salonica, Smirna, Aleppo, Egypte en de 'Barbarijse' staten). Hij was een van de vele Antwerpenaren die na de val van Antwerpen (1585) in Amsterdam een nieuw bestaan had weten op te bouwen. Hij trouwde in 1588 met Margriet Jansdr van Valckenburg, de dochter van een Antwerpse zijdelakenkoper, die zich eveneens kort na 1585 in Amsterdam had gevestigd. Hij werd schatrijk van de handel tussen Nederland en Archangel in Rusland³¹. In 1599 werd hij een van de twaalf bewindhebbers van de Nieuwe Brabantsche Compagnie³², een van de voorcompagnieën van de VOC. In 1602 trad hij toe tot het college van bewindhebbers van de VOC, kamer Amsterdam. Hij investeerde veel geld in de Levant en Italië.

Als schatrijke weduwe ondersteunde Margriet Jansdr van Valckenburg nogal eens goede doelen. Zo schonk ze jaarlijks op nieuwjaar 100 dukatons (315 gulden, meer dan een jaarloon van een arbeider) voor oorlogslachtoffers³³. Ze was de schoonzuster van ‘de’ Jacob Cats, die met haar zuster Elisabeth was getrouwd. De conclusie kan zijn dat Roelof van Echten nog steeds in conflict lag met het netwerk van ervaren Amsterdamse handelaren en investeerders. De groep die in december 1631 al grotendeels met hem had gebroken, maar waarvan nog enkele mensen hem het voordeel van de twijfel hadden gegeven. Mensen die zich alsnog bedrogen voelden en nu eveneens probeerden van de samenwerking af te komen. Als we uitgaan van een conflict om het vierde termijn, te verdelen over 23 aandelen van 100 morgen, met enige extra omslagen, waarbij f 14.000 per termijn moest worden betaald, dan is de inschatting gerechtvaardigd dat de weduwe nooit één penning aan Roelof van Echten heeft willen betalen en dus in al haar bijdragen achterliep.

Voor de Etstoel werd die 15e juni 1635 (Drentse tijdrekening = 25 juni nieuwe tijdrekening) de verdediging gevoerd door ‘Jan Lyklaes van der Lee’, de bekende rentmeester Jan Lycken, geassisteerd door de advocaat Robertus Roebers. Dit was niet de minste advocaat. Hij was in de periode 1632-1645 advocaat-fiscaal van de stad Groningen en in de periode 1645-1652 de stadssyndicus, oftewel secretaris-rentmeester van Groningen. Namens Cornelis en Huibrecht Willems Dedel en Jan van Baerle werd aangegeven dat ze alleen voor het eigen quota in konden staan. Ze waren het er daarom niet mee eens dat er panding – beslaglegging – was gedaan op de bezittingen van alle participanten, en dan ook nog zonder al die participanten behoorlijk verwittigd te hebben. Roelof van Echten bracht daar tegen in dat de Dedels, Jan Lycken en Robertus Roebers geconstitueerde en afgezonden volmachten en directeuren waren van de Compagnie (in dit geval de Hollandse Compagnie³⁴), om alles met hem als eiser af te handelen, en dat ze daarom terecht voor de gehele betaling aangesproken werden. Ze hadden zich gezamenlijk verbonden om gezamenlijk betaling te regelen. Dit standpunt van Roelof van Echten maakt nog eens duidelijk dat de Hollandse Compagnie geen onderafdeling was van de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen maar een volledig zelfstandige verveningsmaatschappij, met eigen leiding, directeuren en kas, waarin Roelof van Echten geen deelgenoot was.

“Gehoord de reden en defensies der zijde van de verweerders ten principaal ingebracht, allegerende dat de eiser (Roelof van Echten) alsnog geen genoegzame onbekommerde leverantie zou hebben gedaan van de verkochte venen.” Verder stond er in het contract dat de betaling zowel in Drenthe als in Amsterdam gedaan kon worden. De penningen waren in Drenthe al uitgeteld, de f 14.000,-, dus, en omdat in Amsterdam de betaling achter bleef was daar arrest gedaan. We zien hier dat het samen vormen van een compagnie, de Hollandse Compagnie, ook zijn nadelen had. Men bundelde niet alleen de krachten, men bundelde ook elkaars zwakten en in dit geval de schulden van de weduwe van Marcus de Vogelaer. Roelof van Echten voerde tegen de Hollandse participanten daarop aan dat alles volledig volgens de regels was verlopen. De stok was gelegd, er waren stokleggingsbrieven opgemaakt, deze waren gezegeld, dit alles was door de participanten geaccepteerd, en daarmee waren de verkochte venen geleverd, ook naar voorgaande openbare publicatie. Venen dus die hem nog niet geleverd waren, maar daar sprak men niet over.

De Etstoel constateerde dat de partijen het er met elkaar over eens waren dat wanneer er *“enig defect in de kwantiteit van de verkochte venen gevonden mocht worden, dat de eiser (Roelof van Echten) het volledige defect uit zijn eigen portie zal moeten suppleren, of naar proportie een grootheid van zodanige defect als het laatste termijn laten korten.”* Kortom, alles was in

orde en de pandkering – daarover zo meer – was ongeldig. Daarmee verloren de Hollandse participanten dit proces en moesten ze ervoor zorg dragen dat ook de kosten van de weduwe van Marcus de Vogelaer werden betaald. Men werd er als collectief op aangesproken. Het probleem waar het allemaal om ging, het niet alleen op papier en in een ceremonie gevat leveren van veen, maar het ook in de praktijk leveren van veen, werd niet nader uitgezocht. De papieren waren in orde, de leverantie was geweest, en als er toch een probleem zou zijn, dan zou Roelof van Echten toch gewoon vergoeden, zo was dat toch afgesproken? Daar kwam nog bij: er was afgesproken dat er op de laatste termijn gekort kon worden, als er een defect in de leverantie was. Dit was nog niet de laatste termijn. Dat vroeg om een herhaling van dit proces, tenzij tussentijds alsnog de venen volledig geleverd zouden worden.

De 10^e juli 1635 vertrokken Cornelis van Dorp en Pieter Joosten Warmont met een groot bedrag aan geld naar Amsterdam. Daar werd verslag gedaan aan de weduwe De Vogelaer. Met haar geld en het grote bedrag van f 14.000,- van de vierde termijn vertrokken ze naar Zwartsluis, Meppel en Echten. Daar werd financieel afgerekend met Roelof van Echten. De rekening van de Compagnie van de 5000 Morgen werd ‘geliquideerd’, doorgenomen, afgerond en goedgekeurd. De Hollanders hadden ook nog wat voor Roelof voorgesloten, wat op de te betalen gelden gekort werd. De heren kwamen de 14^e weer thuis in Leiden. Als we dat zo op een rijtje zetten dan is men slechts kort in Echten geweest. Hooguit een nacht, als men al in Echten sliep, dat weten we niet. In ieder geval was het bezoek te kort om te kunnen spreken van een 17^e eeuws snoepreisje.

Schilperoort en Huijbert Willems Dedel vertrokken 22 juli naar Drenthe en kwamen 31 juli weer thuis in Leiden. Dit keer was het dus een reis die dubbel zo lang was. Ze rapporteerden de 2^e augustus aan de andere participanten. Er werd een landmeter aan het werk gesteld, om de venen van de Hollandse participanten in kaart te brengen. Dat zou Steven van Broeckhuijsen worden. Men besloot die 2^e augustus Jan Lycken te schrijven dat die landmeter door Roelof van Echten betaald moest worden, niet door de Hollandse participanten, en Jan moest laten weten wanneer er in augustus een goorspraak was ‘om ons daar naar te reguleren’. Op een goorspraak werden zaken aangebracht die door een lagere of hogere rechter behandeld moesten worden. Het komt er op neer dat men direct na de uitspraak van juni 1635 van de Etstoel de zaak op scherp zou zetten voor een nieuw proces. In de notulen van de maanden daarop lezen we dat het touwtrekken bleef over ‘ommeslagen’, hoeveel Roelof van Echten en hoeveel de Hollanders moesten betalen.

In die dagen raasde de pest door de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Vooral Leiden had het zwaar te verduren. De vrouw van Schilperoort schreef een brief aan de Hollandse participanten dat Roelof van Echten verzocht of de Amsterdammers Van Baerle, Becker en Cornelis Martens naar Echten zouden willen komen. Leidse vertegenwoordigers werden blijkbaar te gevaarlijk geacht. De participanten bespraken de 14^e oktober dit opmerkelijke verzoek, dat blijkbaar niet rechtstreeks aan de compagnie gesteld was. Roelof van Echten had tot dan toe steeds onderhandeld met de Leidse afgezanten van de Hollandse Compagnie, die ook de Amsterdammers vertegenwoordigden. Hij wilde nu met deze Amsterdammers om tafel om de jaarrekening van de Algemene Compagnie door te nemen, te spreken over de verlaten en andere zaken waaronder *‘de zaken questieus’*. Het motief van Roelof van Echten was dat hij niet langer in Holland durfde te verblijven (van waaruit hij blijkbaar met de vrouw van Schilperoort schreef) *‘ten regart van de sterfte en zoude niet gaarne besvingeren met personen van Leiden’*. In Leiden had de Pest duizenden mensen het leven gekost. Een kwart tot een derde van de 56.000 inwoners van de stad is eraan bezweken. Leidse participanten zouden de pest mee kunnen nemen naar Drenthe. Dat was wel waar,

maar het was ook niet slim om de Amsterdammers naar Drenthe te laten gaan, die wel bijgepraat waren maar niet zo goed in de zaken ingevoerd waren als de Leidenaren.

Men besloot de 14^e oktober dat Schilperoort aan Roelof van Echten zou schrijven dat het de participanten ongelegen kwam naar Drenthe te komen *'en dat wij tevreden waren alle de schulden te betalen, mits hij van gelijken deed.'* Als Roelof zijn schulden voldeed, deden zei het ook. De andere zaken konden wel uitgesteld worden. Een mooi duidelijk signaal in een kort briefje. Want daar ging het nu juist om: Roelof van Echten die zijn schulden in veenland moest voldoen. Van de kant van de Hollanders was het geld wel voor handen en ze waren willig om het te besteden. In 1636 deed men al helemaal geen poging meer om tot een 'comparitie', vergadering, van de Compagnie van de 5000 Morgen te komen. We lezen in het notulenboek na de notulen van 21 juni 1636 over de tocht van de notarissen en participanten Jan van der Meer en Pieter Joostens Warmont: *"Zijn de 22^e juni 1636 uitgetrokken en de 13^e juli daar aan volgende wedergekomen, hebben tot Zwolle en Rolde geweest, en geadviseerd dat de dag van Comparitie zijn voortgang niet hebben zoude, maar op een andere dag."* We zullen ons eerst op Rolde concentreren, het proces voor de Etstoel en dan zien wat er in Zwolle is gedaan.

Hollandse heren, zoals ze er bij liepen in het midden van de 17^e eeuw. Een schouwspel uit 1910, toen de Leidse studenten hun traditionele 'maskerade' hielden.

PANDEN, ONDERPAND EN PANDKERING

Nog steeds had Roelof van Echten niet volledig en onbeperkt kunnen leveren. Het is misschien ten overvloede gezegd, maar de geschiedenis toont het gelijk van de Hollanders. De overdracht van de venen en gronden van Zuidwolde, die Roelof van Echten door verkocht aan de participanten, had nooit plaats gevonden. Dat gebeurde pas in 1664³⁵. Juridisch gezien was hij daar naar Drentse begrippen en naar huidige begrippen nooit eigenaar van geweest. Toen en nu gold en geld het simpele principe dat je alleen eigenaar bent van iets wat je

verworven hebt en dat je niet meer kunt verkopen dan je zelf verworven hebt. Is iets niet aan je overgedragen, dan kun je het zelf niet aan derden overdragen. Ondanks dat gedroeg Roelof zich wel doorlopend als eigenaar en dwong degenen die veenland van hem hadden gekocht in gerechtelijke procedures. Daarbij maakte hij ook nu weer gebruik van de Drentse regelgeving rondom panden, beslag leggen³⁶. Als een pand, een onderpand, in beslag was genomen, was een schuldeiser ervan verzekerd dat een schuld betaald zou worden. Of de oorspronkelijke eigenaar betaalde zijn schulden, of het onderpand werd verkocht.

Men kon daar tegen in protest gaan bij de Etstoel. Dat noemde men pandkering. Dat hadden de Hollanders in 1635 gedaan en dat deden ze ook weer in 1636. Kreeg de eigenaar gelijk, dan werd het pand gekeerd, kreeg hij het terug. Had hij ongelijk, dan werd het alsnog verkocht, of er moest alsnog betaald worden. In de notulen van de Hollandse Compagnie lezen we dan ook van een ‘acte van uitpanding’, een acte van beslaglegging en opnieuw dreigende verkoop van de door de Hollanders onbetaald veen. Een blik in de notulen van 15 augustus 1636: *"Gelezen zijnde zekere acte van uitpanding, waarbij de Heer van Echten onze partij van venen doet uitpanden, om betaling te hebben van f 14.000,- guldens rusting, verschenen mei laatstleden. Zo is geresolveerd dat Jan Lijcken op morgen zal trekken van hier naar Groningen, om de advocaat Robartus Robarti daar van te spreken, wat bij ons daar tegen staat te doen, en tot die zijde bij de advocaat en elders, alle middelen aan te wenden waarmee de executie mocht worden gesurcheerd en geresisteerd."*

Penningmeester Jan Lijcken was dus zelf op 15 augustus 1636 op de vergadering in Leiden aanwezig, zo lezen we. Hij ging de 16de augustus (nieuwe tijdrekening) weer terug naar Drenthe, en linea recta door naar de Groninger advocaat Robartus Robarti oftewel Robertus Roebbers. Het proces dat volgde, en dat een onderdeel was van de Lotting van 26 september (oude tijdrekening) te Rolde, werd bijgewoond door de Hollandse participanten Johan van der Meer en Pieter Joostens Warmont. Formeel werden ze vertegenwoordigd door Jan Lijcken, hun rentmeester. Advocaat Robartus Robarti was niet aanwezig. Met het starten van het proces werden de Hollandse participanten en hun rentmeester ineens geconfronteerd met een voldongen feit: degene die hun moest verdedigen was er nog niet. Wat die had voorbereid, ze wisten het niet. Was dat zo geweest dan hadden ze dat zeker ingebracht. Nu moesten ze proberen de zaak te redden met uitstel. We lezen het verslag van de Etstoel³⁷:

"In zake de WelEdele Heer Roelof van Echten tot Echten, medegedeputeerde der Landschap Drenthe, eiser, ter ene, en de Edele Jan Frans van der Meer en Peter Joosten Waarmondt voor haar zelve, als mede in de naam van de gemene Hollandse Participanten in de Echtinger Venen, waarvoor derzelver rentmeester Jan Lijklaes in judicie compareerde, verweerders ter andere zijde, hebbende de eiser aan uitpanding gedaan ter somme van veertien duizend carolusguldens als wezende het vijfde en laatste termijn of kosten van de koopschatpenningen voor enige verkochte en geleverde venen beloofd, volgens contract daarvan opgericht in dato de 29e maart 1631".

We weten natuurlijk niet hoe de sfeer precies was tijdens de rechtsdag in Rolde, maar we lezen wel een en ander van de verhouding uit de wijze waarop verslaglegging is gedaan. Roelof van Echten is hierin niet als privé-persoon neergezet, maar als mede-gedeputeerde. Een van de prominente leiders van Drenthe, “een van ons”. De visie van de Etstoel, het rechtscollege van Drenthe, was heel duidelijk. Het ging over geleverd veen, wat er verder ook van gezegd kon worden, de betaling was beloofd en dat was per contract vastgelegd. Goed geregelde gedane zaken. Tegenover de met een belangrijke functie neergezette Roelof van Echten werd een sterk gerelativeerd belang van de Hollanders – buitenstaanders van buiten

Drenthe – neergezet. Het ging namelijk slechts over ‘enig’ veen. Nergens wordt uit de tekst duidelijk dat men zich realiseerde dat het ging over een lap veenlaand van wel 2300 morgen. We lezen verder in het verslag van de etstoel van 26 september 1636:

“Waarentegen de voorzeide rentmeester vanwege zijn principalen allegerde dat de uitpanding in zijn en zijner principalen absentie geschiedt en naderhand pandkering daarop gedaan zij, verzoekende enige dagen uitstel tot dat zijn advocaat present zou kunnen wezen. De eiser ter contrario allegerende, dat er geen pandkering of immers ter later tijd, en overzulks nulliter gedaan zij, en dat naar Landrecht en gemene stijl alhier de pandkeerder op de eerste dag van de Lotting moet paraat wezen, bij verstek van de pandkering, verzoekende overzulks Landrecht te genieten, te meer also hetgene tegen deze panding zou komen geopposeerd worden, alreeds op de Lotting de 15^e juni 1635 gedisputeerd en bij sententie afgedaan zij. Kennen en verklaren de heren Drost en vier en twintig etten rechtswegen de bij de eiser gedane panding in waarde. Condemnerende de verweerders verder in de gerechtelijke kosten.”

Een technisch juridisch verhaal dat enige uitleg behoeft. Wanneer iemand de schulden ontkende kon hij onmiddellijk protest aantekenen tegen de panding, de beslaglegging. Het landrecht zei van de termijn waarop dat kon³⁸: *“zo dadelijk, zonder exceptie”*. Dus onmiddellijk, zonder uitzondering. Volgens rentmeester Jan Lycken was dat ook gedaan. Roelof van Echten ontkende dit. En als het al wel was gedaan dan was het later gedaan, en daardoor van nul en gene waarde. De vraag is wat er met “zo dadelijk” bedoeld is. Bij een volgende aanzegging tot betaling in 1637 zond schulte Ditmar Boelen van Echtsen-Hoogeveen een brief naar de Hollanders³⁹. Wanneer een schulte voor de panding een brief naar Leiden zond zou het een week duren voor de eigenaren van de venen konden reageren. Wanneer de schulte aan de rentmeester de uitpanding zou aanzeggen zou het ook een week duren voordat er een formeel protest van de eigenaren zou kunnen komen. Het Landrecht zei letterlijk: *“Een iegelijk debiteur, bij dewelke de schulden ontkend worden, zal volle pandkering doen te landrechte, zo dadelijk zonder enige exceptie, op poene dat de uitpanding volkomen effect zal sorteren”*.

Stond Jan Lycken als vertegenwoordiger van de debiteuren hier ook letterlijk op één lijn met de debiteuren? Dan zou aanzegging aan Jan Lycken voldoende zijn en zou die onmiddellijk – dus ter plekke nadat het aangezegd was – moeten reageren. Maar was een rentmeester daartoe bevoegd, zonder ruggespraak? Kortom, Roelof van Echten zei dat er geen pandkering was gedaan (wat gemakkelijk gecontroleerd had kunnen worden), en zo het wel was gedaan (wat Jan Lycken dus volhield) dan was het te laat en daarom van nul en gene waarde. Maar de regelgeving van Drenthe was blijkbaar niet berekend op zaken doen met organisaties die ‘buitenslands’ werden bestuurd en Roelof van Echten maakte daar handig gebruik van. Volgens hem was alles wat de advocaat had kunnen inbrengen al op de zitting van 15 juni 1635 besproken en door de Etstoel afgedaan. Daarmee gooide hij handig beide processen op één hoop, wat dus niet feitelijk het geval was. In 1635 was de zaak mede afgedaan omdat Roelof bij verzaken van zijn verplichting tot levering, dat zou vergoeden met de vijfde termijn, en in 1636 ging het juist over die vijfde en laatste termijn. Als er één moment was om de zaak voor de Etstoel te bespreken, dan was het wel in 1636.

Dan was er nog de bewering van Roelof van Echten dat de pandkeerder, dus in dit geval de verdedigende vertegenwoordiging van de Hollandse Compagnie, *‘op de eerste dag van de Lottink moet paraat wezen’*. Dat klopt niet met de tekst van het Landrecht van Drenthe. Artikel 27 van het tweede boek van het Drentse Landrecht spreekt van de ‘naaste Lotting’,

dus de eerstvolgende Lotting. Men vergaderde van maandag tot zaterdagmiddag. Het proces tegen de Hollandse participanten werd gevoerd op “Mercurii”, woensdag. Er waren nog drie dagen te gaan en op basis van het Landrecht zou de hele procedure nog gewoon volledig juridisch juist een paar dagen later afgehandeld kunnen worden. Het verzoek van de Hollandse participanten om enige dagen uitstel was dan ook volledig gerechtvaardigd binnen de Drentse regelgeving. Het feit dat Drost Caspar van Ewssum en de 24 Etten (lekenrechters) dat niet toestond geeft aan dat ze geen ruimte boden aan onpartijdige open rechtspleging. Het verhaal van medegedeputeerde Roelof van Echten was zo overtuigend dat ze de verdediging van de Hollandse participanten verder niet nodig vonden.

Dat blijkt ook uit het vervolg van de zitting van de Etstoel. Blijkbaar ging het er toentertijd zodanig toe dat tussentijds nieuwe onderwerpen ter behandeling ingebracht konden worden. Dat is een extra motief om te stellen dat ook uitstel van het behandelen van de veenkwestie tot de reële mogelijkheden behoorde. Als het één tussengevoegd kon worden, kon het andere ook. Op vrijdag bracht Jan Frans van der Meer namelijk het verzoek naar voren om ontslagen te worden van de uitspraak van deze Lotting. Het gevolg zou dan zijn dat de zaak opnieuw besproken zou kunnen worden. Blijkbaar was Robartus Robarti inmiddels gearriveerd of hadden Jan Frans van der Meer en Pieter Joosten Warmont als zijnde notarissen, en dus juridisch goed onderlegd, inmiddels voldoende informatie gekregen over het Drentse rechtssysteem om zelf een verdediging te kunnen voeren. Het verzoek werd niet gehonoreerd. Daarmee was de levering formeel juridisch een voldongen feit, was de Hollandse Compagnie gedwongen iedere penning te betalen en kwam het in Drenthe nooit tot een nader onderzoek over de vraag of Roelof van Echten nu wel of niet feitelijk geleverd had wat hij zei te zullen leveren. De zaak was nooit inhoudelijk behandeld. Het proces was nooit verder gekomen dan kijken naar procedures.

Wat geleverd was en bij contract was vastgelegd moest gewoon betaald worden. Het lukte de Hollanders niet om duidelijk te maken dat er misschien op papier wel geleverd was, maar in de praktijk niet. Ze gaven de schuld ervan aan hun advocaat. Deze had zijn plicht verzuimd, zo werd gesteld. Het gevolg was dat de Hollanders de laatste f 14.000,- geleend geld volledig zouden moeten betalen, om weer de beschikking te kunnen krijgen over hun eigen Hollandse venen. Aldus gebeurde. In de notulen van de Hollandse Compagnie van oktober 1636 vinden we deze zure appel als volgt terug: *"Op de 6de oktober 1636 (nieuwe tijdrekening) zijn Van der Meer en Pieter Joostens Warmont door last van de Compagnie op de Rechtdag naar Rolde vertrokken, en de 15de van dezelfde maand wedergekomen, rapportierend dat door verzuim van de advocaat Robartus de Compagnie gecondemneerd was, de laatste f 14.000, kooppenningen van de venen op te brengen. Voorts dat zij op het veen geweest waren....."* en vervolgens kwam een uitleg van wat ze gedaan hadden. De breuk met Roelof van Echten was compleet en ze gingen nu helemaal hun eigen weg. Hun aanwezigheid op het Hooge Veen zorgde ervoor dat er begin oktober 1636 een leefbare kolonie Hoogeveen werd gesticht, met boekweitenland, veeteelt, turfgravers die zich konden ontwikkelen tot kleine verveners, iemkerij en wat al niet meer nodig was om permanent op het veen te kunnen wonen⁴⁰.

Ondanks dat ze er volgens het Drentse rechtssysteem toe verplicht waren, maakten de Hollandse participanten geen haast met betalen van de f 14.000,-. Roelof van Echten had toen al een schulte aangesteld, Ditmer Boelen, die hij met een briefje d.d. 21 maart 1637 naar de Hollanders zond⁴¹: *"De WelEdele Heere van Echten doet de Hollandse Participanten citeren tegens naaste goorspraak, om als dan te contenderen tot refusie van alle schaden en interessen, zo zijn WelEdele pretendeert hem te compenteren van dat zij luiden hare termijnen van de koop der venen behoorlijker tijd niet hebben willen opbrengen. Ingelijken de*

gebeneficeerde participanten, van dat zij hare beneficien zullen gehouden zijn te verlatene, vermits zij de conditien waar onder die beneficien uitgegeven zijn, niet nakomen.” Daar onder stond: “Deze citaat is door mij Ditmer Boelen aan de E.E. heren Hollandse participanten gedaan de 21 maart 1637.” Het geld werd in april 1637 alsnog betaald.

HET HUISHOUELIJK REGLEMENT VAN 1636

In de notulen van de Hollandse Compagnie over 1636 lezen we dat de Hollanders in de zomer van dat jaar naar Rolde en naar Zwolle waren geweest. In die notulen werd Zwolle niet nader toegelicht. Toch had Zwolle een belangrijk punt gebracht: een huishoudelijk reglement. Een gewone ‘comparitie’, vergadering van de Compagnie van de 5000 Morgen, was dat jaar dan wel niet mogelijk, maar men was wel zover gekomen dat men op papier wist te krijgen hoe men met elkaar om zou kunnen gaan binnen de veenderij. Dat was ook nodig op dat moment. Er was een complex van ondernemingen ontstaan. Een Compagnie van de 5000 Morgen die inmiddels ontstaat was van alle venen en ondergronden. Het was een kanaalmaatschappij geworden, maar hoe zou men die praktisch beheren? Het contract van 1631 werd stukje bij beetje uitgekleeft. Er waren inmiddels participanten met volledig beheer van honderden morgens ondergrond. Er was een Hollandse Compagnie met een eigen reglement. De Bentincks en Roelof van Echten verveenden zelf. Personeelsleden van al die personen en organisaties, ze zouden elkaar tegen kunnen werken als ze niet samen zouden gaan werken. Er waren al problemen genoeg, er moesten niet ook nog problemen komen in de praktische samenwerking op het Hoogeveen zelf.

Daarnaast was er nog de bijzondere bevoegdheid van Roelof van Echten. Een Roelof van Echten waarmee niet samen was te werken. Wat stond er in het oprichtingscontract⁴² van de Compagnie van de 5000 Morgen over zijn positie? Artikel 8: *“De administratie en de directie van de vaart en verlaten, en de ankeven van dien, als mede van de gehele vijfduizend morgen venen zal staan bij vijf directeurs ofte bewindhebberen van welke zijne Edele gecommiteerde de eerste wezen zal, en de vier anderen zullen geeligerd werden bij de hoofdpaticipanten, welke directeurs gegeven zal werden zodanige instructie, orde en reglementen als bij de zelve Heer van Echten en Hoofdpaticipanten of dezelfs gedeligerde tot dienste en vorderinge van de Compagnie gemaakt en geformeerd zullen worden (...) blijvende niettemin de autoriteit van de schouwe over de verscheidene vaarten en kaden bij zijne Edele alleen, alsmede de executie tegen de contravenienten van de ordonnantien en gemaakte reglementen”*. Dat hield dus concreet in dat Roelof van Echten ondanks de samenwerkingsproblemen nog steeds een dominerende positie had. En dat dus binnen een complex van organisaties, waarbinnen hij het vertrouwen had verloren. Dit alles zal de achtergrond zijn geweest van het contract van 14 juli 1636 Oude Stijl. Een contract dat te zien is als huishoudelijk reglement voor de Compagnie van de 5000 Morgen waarin zoveel mogelijk samenwerking in praktische zin werd vastgelegd. We lezen in dit contract⁴³:

Op heden de 14^e juli 1636 Oude Stijl de gemene participanten der Echtense Venen vergaderd wezende buiten de stad Zwolle hebben uit krachte van 8^e artikel van de contract met deze Jonker Rudolf van Echten Heer tot Echten op de 12^e maart zestien een en dertig Oude Stijl opgericht, tot Directeuren over de voorzeide venen, vaarten en gevolge van dien in gelijkheid van zelve artikel benefeffens zijn Edele Van Echten gesteld en gecommiteerd, stellen en committeren mitsdezen de Edele Heeren Eusebius Bentinck, Bernard Bentinck, Cornelis van Dorp en Johan van der Meer, en dit voor de tijd van een jaar eindigende op meiedage toekomende 1637 als wanneer twee daar van af gaan, en in dezelfs plaatsen andere of

nieuwen gekozen zullen worden, hebben dienvolgende dezelve geauthoriseerd en gelastet te doen deze naar volgende poincten en artikelen.

1

Eerstelijk dat wederzijds rentmeesters en veenmeesters en verdere gemene officieren precieselijk belast zullen worden, alles perfectelijk waar te nemen en te onderhouden en daar enig gebrek mochte vallen zulks promptelijk te beteren.

(Men sprak hier dus de wederzijdse rentmeesters en zenmeesters aan. Met de ‘verdere gemene officieren’ bedoelde men ieder ander leidinggevend personeelslid op het Hoogeveen, welke functie deze ook mocht hebben. Men beloofde als directeuren van de Compagnie van de 5000 Morgen naar elkaar toe dat iedere leidinggevende opdracht zou krijgen zijn best te doen om zijn taken zo goed mogelijk uit te voeren. Het maakte dus niet uit of iemand werkte voor de Compagnie van de 5000 Morgen voor de Hoogovens Vaart, en de afvoer van de turf moest regelen, of als zenmeester voor de Hollandse Compagnie de schippers opdrachten gaf die met pramen van de Hollanders gebruik zouden maken van die vaart. Om maar een voorbeeld te noemen. Ieder moest doen wat nodig was en gezamenlijk moesten alle personeelsleden één grote goed geoliede machine vormen, ongeacht waar ze werkten en op wat voor manier mensen van verschillende organisaties moesten samenwerken. Daarmee garandeerden de directeuren elkaar dat er op het Hoogeveen geen tegenwerking naar elkaar toe geduld zou worden.)

2

En opdat alles wel en precieselijk mochte worden onderhouden, zullen de voorzeide directeuren of haar luider gesubstitueerdens tweemaal des jaars namelijk de 26 marti, en ten zelvendage in de maand octobris Oude Stijl, die gehele vaart en verlaten, kaden, en aankleven van dien, visenteren, en alle gebreken daar aan bevindende effectievelijk doen repareren alles tot gemene last en kosten.

(De schouw van de vaart, de opgaanden en de wijken was een exclusieve opdracht en een exclusief bestuursrecht voor Roelof van Echten. Met dit artikel in het huishoudelijk reglement werd die exclusiviteit van het contract van 1631 echter helemaal teniet gedaan. De bijzondere bevoegdheid van de Van Echten was weg. De schouw was nu een opdracht en recht van en voor de gezamenlijke directeuren. Niemand uitgezonderd, maar ook niemand speciaal.)

3

Tot onderhoud van alle 't welke is bij de voornoemde gemene participanten en eendrachtelijk verdragen en geaccordeerd, dat op elke kavel van honderd morgens jaarlijks op de eerste dag mei Oude Stijl wezende anno 1637 't eerste precieselijk en opgebracht zal worden een somme van vijftwintig gulden en van mindergedeelte naar advenant.

4

Doch indien de gezeide directeuren van tijd tot tijd mochten bevinden dat de voorzeide vijftwintig gulden per kavel boven 't lastgeld niet bestand of genoeg waren tot onderhoud als voren, dat de zelve macht en vermogen hebben zullen zodanige verdere ommevlagen te maken als zij luiden mochten dienstig en nodig te wezen bevinden.

(Met in totaal 25 gulden per kavel van 100 morgen en 50 kavels voor de hele Compagnie zou het jaarlijkse bedrag dat voor onderhoud van de Hoogeveense Vaart beschikbaar was komen op een totaal van f 1250,-,-. Wanneer dit niet genoeg zou zijn waren de directeuren bevoegd dit bedrag te verhogen. Wanneer het bedrag niet betaald werd, of het verhoogde

bedrag werd niet betaald, dan gold dat als een lening met 18% rente, zo lezen we in het volgende artikel.)

5

En bij zoverre iemand van participanten in 't geheel of ten dele mochten in gebreke van betalinge der voorzeide jaarlijkse vijftientig gulden per kavel of verdere ommeslagen blijven, dat zij luiden directeuren en elk van hen vermogen zullen 't gebrek bij forme van uitlegginge zelfs te fournieren en 't zelve met winste van achttien ten honderd.

6

De heren directeuren zullen nu voortaan niet meer toestaan nog gedogen dat de rentmeesters enig verschot of betalinge voor de anderen doen zullen, maar dat elk promptelijk zijn gerechte kontingent of gedeelten van dien nog te makene schulden de gemene werken en behoeftigheden aangaan betalen zal, en ten einde elke rentmeester zijn principalen zal kunnen in gehele verantwoorden, zo zal haar gelast worden elk een gantse rekeninge of specificatie van kredieten te vorderen, en daar op kwitantie voor haar betaalde kwota te nemen.

7

Zullen ook precieselijke letten en in acht nemen dat in't uitvoeren van turf op 't veen goede kwaliteit van mate, lasten of anderszinds gehouden werden, om alle frauden en andere kwade inbreuken daar mede voor te komen en te obiteren.

8

Is mede goed gevonden dat gene acten in 't minsten van iemands zullen mogen getekend worden, die tot preniditie van wederzijds participanten zoude mogen strekken anders dan bij voller getalle en volle konsent van alle de vijf directeuren, gelijkelijk – op poene van nullitijd.

(Alle andere artikelen ademen wat hiervoor al is gezegd. Men sprak alle medewerkers aan op goed werk afleveren, handelen volgens de regels, regels die door de gezamenlijke directeuren gemaakt werden. Net zoals die gezamenlijke directeuren ook alle akten zouden moeten ondertekenen. Daarmee werd opnieuw de exclusieve positie van Roelof van Echten en zijn nageslacht opgeheven. Alle directeuren waren gelijk, ze waren allen nodig om tot afspraken te kunnen komen en niemand mocht in zijn eentje beslissen voor de Compagnie. Onder druk van de omstandigheden ging ook Roelof van Echten met dit reglement accoord. De compagnie was nu echt een compagnie: een vereniging van gelijken.)

9

En voorts generalijk alles te doen of te laten dat zij lieden dienstig en tot beste profijte van gemene zaken zullen nodig vinden te behoren.

10

Verder mede de directeuren macht gegeven om 't lastgeld tegenwoordig verschenen wezen te doen innenvorderen, en vervolgens 't lastgeld mede precieselijk doen innen en betalen, ten einde 't zelve zoude mogen tot gemenen besten geëmploieerd werden en ten oorkonden is dezen bij de gemene participanten ondertekend in dato als boven.

(Onder staat getekend:)

Roelof van Echten, Hendrik Bentinck, B. Bentinck, Cornelis van Dorp, Jan van der Meer, C.Willems Dedel, Joannes Spillieus, Albert Kuijpert, H.Dedel.

TOTALE VERHARDING

We vervolgen het conflict tussen Roelof van Echten en de Hollandse participanten, maar nu vooral in hoofdlijnen. De Hollandse participanten bleven zich naar vermogen inzetten voor de Compagnie van de 5000 Morgen, kwamen weer enige malen naar Echten en het Hooge Veen, en ze regelden wat nodig was in zo goed mogelijk overleg. Door de oude en de nieuwe tijdrekening, waardoor de kalender in Drenthe 10 dagen voorliep op die in Leiden, konden data soms wonderlijk door elkaar lopen. We zien het juist op een moment dat het conflict tussen Roelof van Echten en de Hollandse participanten tot een nieuw dieptepunt leidde.

Hoe ijzig de sfeer onderling was geworden komt naar voren uit de notulen van de Hollandse Compagnie, als men in Leiden spreekt over de Hollandse brug over het Kruis. Die brug lag voor de rentmeesterswoning van de Hollandse Compagnie. We lezen in de notulen van 3 april 1639 (nieuwe tijd) dat de Hollandse participanten Roelof van Echten en zijn familie inmiddels verboden hadden om met hun wagens gebruik te maken van de Hollandse brug. Toen Cornelis van Dorp en Cornelis Willems Dedel als directeuren van de Hollandse Compagnie op 3 april van dat jaar hun reis naar het Hoogeveen voorbereidden, kregen ze de opdracht *‘niet te consenteren dat de Heer van Echten met de zijnen zal mogen met wagen en paarden rijden over de brug, gelegen voor (rentmeester) Jan Lyken huisinge en zo voorts naar de zijne, maar wel te consenteren om tot gemene consten een brug te leggen voor de wijk voor de huizen ter plaatse daar de voorschreven Heer van huizen beginnen.’*

De Heer van Echten, die blijkbaar gewoon was om met paard en wagen, in een koetsje, de venen te bezoeken, werd gedwongen om voor de Hollandse brug uit te stappen en lopend verder te gaan. Hij moest zelf maar een brug leggen, en eventueel zouden de Hollanders en hij samen een brug leggen over een noordelijker gedeelte van de huidige Hoofdstraat, maar hij kwam niet meer over de Hollandse brug, zo was de bedoeling. De Hollandse brug was op dat moment de enige brug over de Eerste Wijk, de huidige Hoofdstraat. Een adelijk Heer, met heerlijke rechten, verwalter-drost (en in de loop van 1639 zelfs Drost) van Drenthe, die niet meer in volle statie voorbij de rentmeesterswoning van de Hollanders kon om zijn venen te bezoeken, maar juist daar te voet verder moest.

Met deze instructie van 3 april op zak vertrokken Dedel en Van Dorp naar Hoogeveen, om daar op 2 april (oude tijd) te vergaderen met Roelof van Echten en alle andere directeuren van de Compagnie van de 5000 Morgen. De brugkwestie kwam daar niet aan de orde. Die zal onder zes ogen besproken zijn. Een andere opmerkelijke zaak werd als eerste in de notulen bijgeschreven: *“Op huden de 2^e april 1639 is bij de heren directeuren van Hoge Echten Venen geresolveerd dat van nu af aan altijd een van de Hollandse directeuren en een van deze zijde alhier in loco zullen present zijn ter tijds dat alle die werken dewelke in de vaart nodig dienen gemaakt te worden zullen voltrokken zijn en dat die zelve zullen mogen resolveren hoe men die werken best en profijtelijk zal kunnen maken edoch zo der enige notabele zwarigheid mocht voorvallen dat in zulken gevalle elk met zijn principale zal hebben te communiceren.”* Dit was in een periode dat er grote werkzaamheden aan de vaart werden verricht, om deze vaart eindelijk helemaal af te kunnen bouwen. Roelof van Echten was na de verdeling van de venen (1633) alleen nog gezaghebbend over zijn eigen veen, niet meer over dat van de Hollanders. De Compagnie van de 5000 Morgen bezat officieel geen veen meer. Of de venen van de Bentincks ook door henzelf werden beheerd of dat ze dit door Roelof lieten doen, dat weten we niet.

Helaas is er geen enkele afbeelding van Roelof van Echten bekend. Het enige wat we met zekerheid weten is dat hij in 1620 afgebeeld is op een tekening van de rouwstoet van stadhouder Willem Lodewijk. Centraal staat Drost Caspar van Ewsum, Drost van Drenthe van 1599-1639 en daarmee de directe voorloper en ondersteuner van Roelof van Echten. Om hem heen gedeputeerden en ambtenaren, waaronder dus Roelof van Echten.

Die Ed. Heere Drost ende Gedeputeerde der Landschappe Drenthe

In die periode was Roelof nog wel baas over de Hoogeveensche Vaart, al moest hij uitvoeren wat de Compagnie van de 5000 Morgen besliste. Maar ook aan die rol was dus nu een eind gekomen. De beslissingen over de vaart werden alleen genomen als er een driemanschap aanwezig was. Behalve Roelof moest er een Hollandse directeur bij zijn en 'een van deze zijde'. Daarmee moet men een Bentick hebben bedoeld. Tijdens deze vergadering was ook directeur Bernard Bentinck aanwezig. Dit is een van de signalen dat ook de Bentincks de vinger steeds strakker aan de pols wilden houden. Roelof van Echten was wat betreft zijn invloed binnen de Compagnie van de 5000 Morgen nu helemaal ingesloten. Mochten er tussentijds toch zaken zijn die de aandacht nodig hadden dan zou elk met zijn principale, zijn ondergeschikte, moeten overleggen. Overleg met een rentmeester is vanzelfsprekend. Waarschijnlijk is dit dan ook zo bedoeld dat in geval van moeilijkheden, tussen de vergaderingen door, overlegd moest worden met de wederzijdse rentmeesters.

*Hendrik Casimir, Graaf van Nassau-Dietz (1612-1640).
Stadhouder van Groningen, Friesland en Drenthe (1632-1640).*

HOOG BEZOEK IN ECHTEN

Als Drost van Drenthe was Roelof van Echten vanaf 1639 de hoogste Drentse ambtenaar en daarmee de eerste aanspreekbare persoon onder de stadhouder van Groningen, Friesland en Drenthe. Stadhouder Hendrik Casimir overleed 12/22 juli 1640 aan verwondingen, opgelopen in de Slag bij Hulst. Twee leden van de familie Van Nassau wilden hem opvolgen, Frederik Hendrik en Willem Frederik. Als Drost van Drenthe werd Roelof van Echten door beide partijen benaderd. Een keus van Drenthe kon Groningen en Friesland over een streep halen. De partij van Willem Frederik zond onmiddellijk een zekere kapitein Snavel naar Roelof van Echten. Niet lang daarna was dat weer bekend bij Constantijn Huygens, de secretaris van Frederik Hendrik. Die schreef erover in zijn brief van 20 juli 1640 uit Zwolle⁴⁴. Als Constantijn Huygens in die brief ook spreekt over Roelof van Echten als een *'eerlick man'*, dan kunnen we die opmerking in dat kader zien. In zijn loyaliteit aan Frederik Hendrik vertelde hij eerlijk aan diens secretaris wie hem benaderde van en voor de tegenpartij. Het gaf Roelof mogelijk een steviger positie in de partij van Frederik Hendrik. Dat was uiteindelijk degene die de nieuwe stadhouder zou worden.

Frederik Hendrik vertrekt op 16 november 1640 met zijn gevolg voor een reis naar Groningen. Constantijn Huygens gaat mee. Onderweg sluiten anderen aan. De stadhouder reist op 20 november met zijn caros vanaf Zwolle. Hij vertrekt bij het kriecken van de dag. Door de hevige regenval is de waterstand hoog en de weg slecht begaanbaar. In Hasselt voegt zich Sweder van Haersholte bij het gezelschap. Huygens noemt hem *'le petit roy de ces quartiers'*, het koninkje van zijn gewest. Een ander die zich in Hasselt bij hen voegt is de Graaf van Stirum, Herman Otto Graaf van Limburg Stirum (1592-1644). Hij is ondermeer eigenaar van de tienden die door Roelof van Echten worden beheerd in Zuidwolde en Hoogeveen. Bij Rouveen wordt de caros afgerekend en marcheert men verder naar Echten. De paden zijn afschuwelijk slecht. De reis gaat door een eenzaam landschap, schijnbaar troosteloos. Regen en sneeuw vertragen het gezelschap. De maan zou een fakkel kunnen zijn, hen verlichtend op hun laatste kilometers. Maar hij schijnt niet. Passages om waterlopen over te steken zijn moeilijk te vinden. Om acht uur 's avonds komt het gezelschap aan in Echten. Op het Huis te Echten wordt men opgevangen door een enthousiaste Heer van Echten, voldoende proviant en een goed georganiseerde *'Herberg voor één nacht'*. De volgende dag vertrekt men naar Beilen. Rond zes uur in de namiddag is men in Assen⁴⁵. De reis van Zwolle naar Echten was zo slecht geweest, dat Sweder van Haersholte ervan zou zeggen⁴⁶: *"Wij zijn hier ten hoogsten bedroefd, dat zijn Hoogheid zo kwade weg gevonden en zo laat tot Echten gekomen is."*

DE COMPAGNIE VAN DE 5000 MORGEN VALT UITEEN

Hoe *'eerlick'* een man als Roelof van Echten was, daar hadden de participanten van de Hollandse Compagnie een eigen visie op. Overigens is de vraag of de visie van Constantijn Huygens ook nog zo overtuigend was toen duidelijk werd dat de weg over Coevorden beter was. Roelof lijkt het hoge bezoek bewust langs Echten gestuurd te hebben. De terugweg van het gezelschap ging dan ook over Coevorden. Op 20 oktober 1640 werd de laatste vergadering van de Compagnie van de 5000 Morgen gehouden waar Roelof van Echten bij aanwezig was. Jan van Baerle en Pieter Joostens Warmont waren er namens de Hollanders bij. De financieën werden besproken. De gezamenlijke jaarrekening, het verlaatstraktement, *'ommeslagen'*, gebruikelijke onderwerpen. Nieuwe zaken kwamen niet meer ter tafel. Er werd dan ook niets besproken buiten de verplichte onderwerpen om, bedoeld om samen te werken in het beleid en het onderhoud van de Hoogeveensche Vaart. De spanning rondom het veenbezit liep op.

In 1637 hadden de participanten al ernstig rekening gehouden met de mogelijkheid dat er nieuwe problemen zouden kunnen komen. In het contract waarin de grenzen werden vastgesteld⁴⁷ (uitgetekend op de kaart van Steven van Broeckhuijsen) had men namelijk de bepaling opgenomen dat zo gauw iemands bezit zou worden ‘aangetast’ door een aangrenzende marke, Roelof van Echten tegen deze marke zou moeten optreden. Zou hij niet binnen vier jaar de onbetwiste eigendomsrechten weten te verwerven, dan zou hij de participanten uit eigen onbetwist bezit ‘boven de Riegshoogte’ moeten compenseren. De Hollanders deden een beroep op deze regeling toen het bij het afgreppelen van dit gebied al in 1637 kwam tot een grensconflict met Overijssel. Een conflict dat zou duren tot 1792. Dat conflict zou uiteindelijk de laatste samenwerking tussen de Hollanders en Roelof van Echten onderuit halen.

Vier jaar na 1637 zou Roelof van Echten alle grensproblemen hebben opgelost of bedreigde venen hebben moeten vergoeden of omruilen voor veen uit eigen bezit. Dat zou dus uiterlijk in 1641 plaatsgevonden moeten hebben. Deze visie en berekening wordt bevestigd door de notulen van de Hollandse Compagnie van 25 maart 1641: *“Is geresolveerd dat Cornelis Willems Dedel en Gerrit Huijgens van Hoogeveen als directeuren met den allereersten (1 april) naar het veen zullen gaan om de vaart te schouwen en orde te stellen op de gemene werken tussen ons en de Heer van Echten. Item dat zij de Heer zullen vermanen dat de tijd van leverantie aanstaande is en dat hij mitsdien ons moet leveren”*. Hoewel er niets staat in het notulenboek van de Compagnie van de 5000 Morgen, en een algemene vergadering dus niet heeft plaatsgevonden, was er wel een persoonlijk onderhoud met Roelof van Echten want de afgevaardigden kwamen terug in Leiden met de boodschap *“dat Jonkheer Echten gezeid heeft dat hij daar zorg voor zal dragen”*. Dat gebeurde niet. Gevolg: in 1641 kwam het al niet meer tot een algemene vergadering. In 1642, toen de scheiding van de Hollandse Compagnie in voorbereiding was, was het veen nog steeds niet geleverd. We lezen in de notulen van 26 maart 1642: *“aangaande de scheiding der venen is geresolveerd dat de participanten eens gelijkelijk in het begin van juni gelijkelijk oculaire inspectie zullen nemen en met malkander op het veen zullen trekken. En wat aangaat het eisen van de volkomen leverantie van het veen, ’t zelve zullen de directeuren met minnelijkheid van de Heer van Echten verzoeken.”*

Weer bleef levering uit. Maar Roelof kwam ook op andere manieren zijn afspraken niet na. Doorlopend was er extra geld nodig voor werkzaamheden rondom de vaart. Door ‘ommeslagen’, een bijdrage per morgen veenbezit, werd de kas van de Compagnie van de 5000 Morgen, steeds weer aangevuld. De Hollanders betaalden trouw hun aandeel, maar Roelof van Echten niet. Hij kreeg steeds meer schulden bij de Compagnie. Daarmee was voor de Hollandse participanten een punt bereikt waarop ze maatregelen wilden nemen. Enerzijds zou er gezocht worden naar alle mogelijke manieren om Roelof te Echten te dwingen tot datgene waartoe hij verplicht was, maar niet toe kwam. Anderzijds moest het laatste overleg met hem verbroken worden. Men wilde het laatste resterende gezamenlijke project ook in eigen hand nemen. De Compagnie van de 5000 Morgen had alleen nog bestaansrecht doordat deze compagnie de Hoogeveensche Vaart beheerde. Daarom moesten de participanten steeds weer met Roelof in overleg over lopende zaken. Opdelen van de vaart zou inhouden dat de Compagnie van de 5000 Morgen uit elkaar zou vallen. Op 23 juli 1642 rapporteerden Schilperoort en Cornelis Willems Dedel *“dat ze aan de Heer van Echten uit de naam van alle de participanten hadden gedaan zekere acte om de vaart en de verlaten te scheiden, mitsgaders om op te brengen zijn quota in die gemene ommeslagen.”* Schilperoort en Dedel kregen tijdens hun rapportage daarover volledig bijval van de andere Hollandse participanten. Lastiger was het om Roelof te dwingen wat hij nog doen moest. De gewijzigde politieke situatie in Drenthe werkte volledig in zijn voordeel. Als Drost van Drenthe moest Roelof van

Echten garant staan voor de rechtsorde in het gebied. De hoogste gezagsdrager van Drenthe weigerde om zijn verplichtingen na te komen. Er was op dat moment enerzijds sprake van een uitzichtloze situatie voor de Hollandse participanten, en anderzijds een regelrechte aantasting van de Drentse rechtsorde. Waar moesten de Hollanders nog naar toe om het veen te krijgen dat ze al lang betaald hadden, als degene die garant moest staan voor de handhaving van het Drentse recht juist degene was die zich aan zijn contracten en plichten onttrok? In de toenmalige situatie had de Staten Generaal geen zeggenschap in interne Drentse zaken. De Staten Generaal kon zich niet mengen in de grond- en veenproblemen.

Buiten al zijn Drentse politieke activiteiten om had Roelof van Echten ook gekozen voor een militaire loopbaan, zo constateerden de Hollanders in 1642. Hij was kapitein geworden van een compagnie infanteristen. Dat bood misschien nieuwe gezichtspunten. Deze compagnie had een geschiedenis die nauw met die van Roelof van Echten verbonden werd door enkele opvallende gebeurtenissen. Op 2/12 september 1640 vroeg Roelof van Echten in een brief⁴⁸, verzonden vanaf het Huis te Echten, aan Constantijn Huygens, secretaris van de Prins van Oranje: *“Kan de compagnie, die nu te Lillo is, niet te Coevorden in garnizoen komen?”*. De Compagnie van Lillo bestond uit ervaren soldaten uit de 80-jarige oorlog. Lillo was een dorp met een fort, op de linkeroever van de Schelde, bij Antwerpen. Het was een belangrijk bolwerk voor de controle van de haven van Antwerpen, met een goed geëfende troepenmacht. De betaling van een van de compagnies van Lillo moest door Drenthe worden gedaan. Kapitein van die compagnie was Johan Hagewolt. Als Drost van Drenthe wenste Roelof van Echten meer zeggenschap, waaronder de mogelijkheid om de commandanten voor te kunnen dragen van de legereenheden die Drenthe moest onderhouden.

Als eind 1641 ritmeester Antonie van Sommeren is overleden komt er een briefwisseling over zijn opvolging op gang tussen Drost en Gedeputeerden van Drenthe en de Prins van Oranje. Drost Roelof van Echten en zijn gedeputeerden stellen in januari 1642 een drietal opvolgers voor, namelijk de kapiteins Johan Hagewolt en Allardt Polman en luitenant Joost van Welvelde. Wanneer een van die kapiteins gekozen zou worden, dan was Roelof van Echten zelf een van de voorgestelde gegadigden om de vrijgekomen kapiteinsplaats op te gaan vullen, zo werd toegevoegd. Partijdige voordrachten, zo zouden we het nu noemen, waren heel normaal. Johan Hagewolt en Joost van Welvelde waren bijvoorbeeld zonen van de gedeputeerden Albert Hagewolt en Johan van Welvelde. Op 24 februari werd schriftelijk vastgelegd dat de Prins had gekozen voor Johan Hagewolt, kapitein van een van de compagnies van Lillo⁴⁹. De kersverse ritmeester verliet een gebied waar de strijd zelfs door dreigde te gaan in de Nederlandse gelederen. Er was namelijk in Lillo maar één officierslogement en er waren meerdere kapiteins van meerdere compagnies soldaten te voet. Toen kapitein jonkheer Charles Peeters dict Cats op 6 augustus 1641 zich met zijn compagnie naar Biervliet moest begeven, en deze kapitein daarmee het logement vrij maakte, vroeg kapitein Hagewolt aan de commandant van Lillo of hij zijn intrek in het logement mocht nemen. Kapitein Hagewolt dreigde zelfs het logement met geweld in bezit te zullen nemen⁵⁰. De commandant besliste in overleg met hogere militaire besturen (de Gecommitteerde Raden) dat het logement toegewezen zou worden aan kapitein Buvry. Deze was oudste van dienst. Jonkheer Christiaan de Buvry was al kapitein sinds 13 augustus 1619. Jonkheer De Buvry bleef in Lillo en werd daar bevorderd tot commandeur⁵¹ op 8 maart 1642.

Met zijn benoeming tot ritmeester, 24 februari 1642, was Johan Hagewolt weg van Lillo en weg van de strijd om een goede woning. Enkele dagen later, 27 februari 1642, legde Roelof van Echten de eed af van kapitein. Hij werd daarmee Hagewolts opvolger als kapitein van een compagnie te Lillo. Is Roelof van Echten daar ooit geweest? We kennen geen brieven die hij

vanuit Lillo heeft geschreven. Het was in de 17^e eeuw niet ongewoon dat iemand meerdere functies tegelijk bekleedde, die zo op het oog onverenigbaar zouden zijn, maar feitelijk te combineren doordat men een ondergeschikte met de taken belastte⁵². Roelof van Echten had als kapitein geen logement in Lillo, ging ervan uit dat de overplaatsing van de compagnie van Lillo naar Coevorden slechts een kwestie van tijd was en liet in afwachting daarvan de leiding van de compagnie over aan zijn luitenants. In de praktijk betekende dit dat Roelof van Echten een salaris ontving dat rond de 150 gulden per 42 dagen betrof⁵³. De luitenant die zijn werk ter plaatse op zich had genomen zou ongeveer 45 gulden ontvangen voor dezelfde periode.

Fort Lillo aan de Schelde was samen met Fort Liefkenshoek op de andere zijde van de Schelde in staat om de Schelde af te sluiten en daarmee Antwerpen te isoleren. Roelof van Echten hoorde met zijn compagnie in 1642 en 1643 bij de verdedigers van het fort. Tot nu toe is geen aanwijzing gevonden dat Roelof van Echten er ook daadwerkelijk is geweest.

De compagnie van Roelof van Echten was een schande voor de Nederlandse krijgsmacht. In december 1642 werd melding gemaakt van *'disordre of inobedientie'*, chaos en ongehoorzaamheid, van *'enigen van 't garnizoen van de compagnie van de Heer van Echten, van welke klachten wij verwonderd zijn'*. De Raad van State gaf Roelof van Echten opdracht om zijn luitenant schriftelijk op te dragen de militaire discipline te herstellen⁵⁴. Het staat letterlijk in de opdracht: *'dat hij zijn luitenant zal aanschrijven en lasten de militaire discipline aldaar na te komen'*. Alleen al uit deze opdracht is duidelijk dat Roelof niet zelf ter plaatse was om dat te doen. De luitenant werd aangeschreven en die luitenant moest de militaire discipline herstellen. Dat werd niet gedaan door de verantwoordelijke kapitein. Ook voor zijn zoon Johan had Roelof van Echten een militaire loopbaan in gedachten. Op 26 januari 1643 schreef Roelof vanuit Rolde aan Constantijn Huygens⁵⁵: *"Ik zou gaarne zien, dat mijn zoon cornet werd"*. Vaandrig, vaandeldrager bij de ruitery. Voor zover bekend is die aanstelling niet door gegaan.

We lezen in de notulen van de Hollandse Compagnie van 23 juli 1642: *'Mr. Nicolaas Dedel is geautoriseerd om met een van de eerste advocaten te adviseren of men de Heer van Echten, nademaal dezelve een Compagnie heeft gekregen en zulk een Captein is geworden, voor de Raad van Staten niet zou kunnen bankvast maken, om te hebben voldoening van onze contracten met hem Van Echten gemaakt.'* De hoop was er nu op gevestigd dat hij – als officier in het Staatse leger – onder overkoepelende wet- en regelgeving van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden zou vallen. In dat geval kon de Raad van Staten hem dwingen tot gepast gedrag. Met *'een van de eerste advocaten'* doelde men op advocaten die de regerings- en raadsorganen van de Republiek van dienste waren. De 28ste juli was het antwoord al binnen: *'N.W. Dedel heeft rapport gedaan van het advies van mijnheer De Jong, zeggende geen personen te mogen voor de Raad van Staten geconvenieerd worden, anders dan uit zaken die haar dependentie van militie zijn hebbende.'* Roelof van Echten kon alleen voor de Raad van State gedaagd worden als het zou gaan om militaire zaken. Voor zijn particuliere gedrag kon hij alleen in Drenthe aangepakt worden, waar hij dus zelf als Drost de rechtsgang kon controleren. De Landschap Drenthe was intern zelfstandig, en deze uitspraak bevestigde dit nog eens. Dat was tenminste de visie van 'mijnheer De Jong'. Die 28^e juli waren op de vergadering van de Hollanders aanwezig: Jan van Baerle, Theunemans, dr. Gomarus, Cornelis Huijgens van Hoogeveen, Cornelis van Schilperoort, Willem van Schilperoort en de genoemde Dedel.

Ze legden zich niet neer bij de visie van 'mijnheer De Jong' en besloten zwaarder geschut in te zetten. Op dat moment was Maurits Huygens secretaris bij de Raad van State, tot zijn dood op 24 september 1642. De zuster van Jan van Baerle was getrouwd met Constantijn Huygens, broer van Maurits, en secretaris van stadhouder Frederik Hendrik van Oranje-Nassau. We lezen dan ook in de notulen van 28 juli: *"Mijnheer Van Baerle heeft aangenomen aan de secretaris van de Raad van State te vernemen of men de Heer van Echten zou kunnen convenieren voor de Raad van State, 't welk Cornelis Schilperoort mede aangenomen heeft te vernemen aan de advocaat Graswinkel, en daar af rapport te doen op de naaste vergadering"*. Ook Cornelis Schilperoort, secretaris van het Heemraadschap van Rijnland, zou dus zijn contacten gaan gebruiken. We zien op dat moment alle hoge bestuursorganen van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden betrokken raken bij Roelof van Echten en zijn conflict met de Hollandse participanten uit Leiden en Amsterdam. We zien in de uitspraak van 'mijnheer De Jong' zelfs een stille wenk naar extra aandacht voor de wijze waarop de militaire functie door Roelof van Echten werd ingevuld. Als hij daarop aangepakt kon worden, ook al zou dat niet direct tot levering van land leiden, dan nog zou hij aangepakt kunnen worden.

*Constantijn Huygens (1596-1687),
dichter, diplomaat, geleerde, componist, secretaris van drie prinsen van Oranje:
Frederik Hendrik, Willem II en Willem III.*

ISOLATIE VAN ROELOF VAN ECHTEN

Splitsing van de vaart zou natuurlijk alleen mogelijk zijn als de Hollanders voldoende stemmen hadden binnen de vergadering van de Compagnie van de 5000 Morgen. Daarvoor hadden de Hollanders (2300 van de 5000 morgen) ook de steun van de Bentincks en hun verwanten nodig. We lezen in de notulen van de 3^e augustus 1642 dat ‘Heer Schaap’, verwant aan de Bentincks en een van de hoofdparticipanten, en ‘Heer Proost’, Bernard Bentinck, Proost te Deventer en Drost van Salland, eveneens benaderd werden met het verzoek om hun plannen te steunen. De Hollandse rentmeester zou uit moeten zoeken wanneer de volgende Lotting zou zijn en Proost Bentinck zou men vragen om ook aanwezig te zijn op die Lotting, besloten de Hollandse participanten 29 oktober 1642. De conclusie moet dan ook zijn dat de Bentincks accoord gingen met het voorstel van de Hollanders om de vaart te splitsen.

De advocaat die ingeschakeld zou worden moest men *‘verwittigen dat het proces op de naam van de gemene participanten en niet van de Hollandse participanten moet aangenomen worden’*. Dat kon alleen als niet alleen Bernard c.q. Berent Bentinck maar ook zijn broer Eusebius Bentinck en Hendrik Schaap accoord waren gegaan. We weten dus dat ook het hele aandeel van de Bentincks van 800 morgen meetelde bij dat van de Hollanders en dat daarmee de eigenaren van 3100 van de 5000 morgen om splitsing vroeg. Slechts één persoon deed dat niet, en dat was Roelof van Echten zelf. Die was goed voor 1000 morgen eigen bezit. De rest van de 5000 morgen zou nog verkocht moeten worden, maar had nog geen nieuwe eigenaren. Ook al golden die nog als bezit van Roelof van Echten, dan nog had hij een minderheidsbelang in de Compagnie van de 5000 Morgen.

De kwestie zou voorgelegd worden op de Lotting van de Etstoel van 18 januari 1643. De Drost was voorzitter van de Etstoel. In dit geval was Roelof van Echten als Drost voorzitter van dezelfde Etstoel die zou moeten oordelen over de eis van de participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen tot opdeling van de vaart. Als Drost had hij de mogelijkheid om dit te manipuleren. Toen de zaak aan de orde zou komen sneed hij de participanten dan ook de pas af. Voordat hun zaak behandeld zou worden trad hij zelf op als eiser⁵⁶. Roelof van Echten vroeg als eiser uitstel van de behandeling van de zaak, omdat hem de stukken zo laat ter hand waren gesteld dat hij niet goed zou kunnen reageren. De 24 etten gingen accoord met zijn eis. Beide partijen kregen nog een maand uitstel om de stukken te kunnen bestuderen. Een maand, niet een paar dagen. Te lang om in Drenthe te blijven.

Het kwam erop neer dat de Leidse participanten voor niets met hun advocaat naar de Lotting waren gekomen. Een uitstel van een paar dagen was niet mogelijk van de Etstoel, zo zagen we in 1636, maar een uitstel van een maand, met alle gevolgen van dien voor de Hollandse participanten en de Bentincks was geen probleem. Toen de Hollandse participanten zich in 1636 niet konden verdedigen, bij gebrek aan advocaat, mocht de zaak niet blijven wachten, maar toen Roelof van Echten in 1643 aanvoerde dat hij zijn verdediging niet goed kon voeren was dat wel steekhoudend. Beide keren was het besluit in het nadeel van de Hollandse participanten en in het voordeel van Roelof van Echten. Toeval? Vervolgens werd het proces een maand later niet gevoerd. Dat kon ook niet, want toen was er geen Lotting. Drie maand later was er nog steeds geen duidelijkheid over het scheidscontract van de vaart. De Hollandse participanten bespraken de zaak voor de zoveelste keer op 7 april 1643. Ze zouden advocaat dr. Swart schrijven – blijkbaar nam die nu hun zaken waar – met de vraag of die ook wist wat Roelof van Echten van het contract vond en of hij al wat overgedragen had.

Arresteren, op dat niveau zat het al. Daar waren de Bentincks ook al achter gekomen. De Bentincks, zwagers van Roelof, hielden zich aanvankelijk op de achtergrond in het conflict tussen de participanten en Roelof van Echten, zodat dit conflict jarenlang enkel een conflict tussen de Hollanders en Roelof was. Dat was ook logisch, want bij de verdeling van het veen in 1637 hadden de Bentincks relatief veilig gebied toegewezen gekregen. We zagen in voorgaande dat ze zich stukje bij beetje steeds meer naar de kant van de Hollanders begaven. In de loop van 1642 kozen ze voor verdeling van de Hooegeveensche Vaart. In het begin van 1643 kwam het zelfs tot een heftig conflict met Roelof. Dat was op dezelfde Lotting als waar de gezamenlijke participanten probeerden om de Hooegeveensche Vaart verdeeld te krijgen. Op de Lotting van de Etstoel van 18 januari 1643 werd een geschil behandeld⁵⁷ tussen Berend Bentinck tot Diepenheim, een zwager van Roelof van Echten, en Jhr. Snelger Alberda tot Grimersum, vertegenwoordigd door mr. Jan van Alten. Op 4 oktober 1641 was beslag gelegd op venen van de Bentincks vanwege een schuld van f 4000,- en de renten daarover. Het geschil over deze uitpanding werd aangehouden tot een volgende Lotting.

De procedure ging op 18 januari 1643 vooral over de vraag van de bevoegdheden van de Etstoel en de Drost c.q. Roelof van Echten als ‘ordinaris iudex’, gewoon rechter, in deze zaak. Berent Bentinck bracht namelijk naar voren dat de voorzitter van de Etstoel, Drost Roelof van Echten, zich voorafgaand aan het proces als algemeen volmacht van Jhr. Snelger Alberda had gedragen, waarbij hij zich partijdig had getoond en waarbij hij zonder enige vorm van recht druk had uitgeoefend op de meiers van Bernard c.q. Berent Bentinck. Roelof van Echten had Jan Jansen, meier van Bernard Bentinck, vijftig goudgulden boete afgenomen, tegen alle recht in, en Roelof had ook turf uit Bernards veen af laten voeren. Verder had Roelof voornoemde Jan Jansen met het dreigement hem in hechtenis te zullen nemen een bedrag van omtrent duizend carolusguldens afgeperst. Jan Jansen had niet de tijd gekregen om naar Zwolle te reizen om daarover te spreken met zijn landheer. Ook zonder vorm van recht was door hun gezamenlijke rentmeester Carst Pieters verkocht twintig of dertig last turf, die Proost Bernard Bentinck uit zijn landen had laten graven, zonder dat Carst Pieters zijn ‘last’, opdracht, of enige acte daarvan aan Bernard Bentinck zou hebben willen tonen ‘*zeggende hem niet te durven doen om zijn Heers wille*’. Carst mocht dus van Roelof van Echten de papieren niet laten zien.

Bernard Bentinck zou nog meer voorbeelden kunnen noemen. Hij gaf een ieder te overdenken of dit dingen waren die een ‘groot-officier van een Landschap’ betaamden, en of men geen grote reden had zo’n rechter te corrigeren. Daar voegde Bernard’s broer Sergeant-Majoor en Ritmeester Eusebius Borchard Bentinck aan toe dat de Heer van Echten ook tegen hem dergelijk onrecht en feitelijkheden had gedaan, zonder daartoe gerechtigd te zijn. Roelof van Echten had “*omtrent zestig last turf, hem Ritmeester toebehorende, en in zijn land gegraven zijnde, weg halen laten*”. In dit verband verweet Eusebius Bentinck dat Roelof van Echten zijn goederen op het Hooegeveen tiranniseerde. Het woord “getijranniseert” staat hier letterlijk in het verslag van de Etstoel. Roelof van Echten was een tiran en tiranniseerde Hooegeveen, lezen we hier, en dat uit de mond van een hoge officier van het Staatse Leger. De Roelof van Echten die in 1623 al door de Etstoel was gecorrigeerd omdat hij zeker 40 voer turf had laten wegvoeren van het land van Jan van Buyren⁵⁸, bleek nog steeds zonder gerechtelijke bevoegdheden dit gedrag te vertonen, zei Eusebius Bentinck.

Roelof van Echten, “*Heer van Echten, Drost tot Coevorden en de Landschap Drenthe*” zegt het verslag uitvoerig, verdedigde zich door te stellen dat alles wat hij had gedaan te maken had met zijn rechten in Echten-Hooegeveen, zoals die hem vergund waren door de Landschap Drenthe. Daar op het Echter Veer had hij de jurisdictie van de Landschap gekregen. Hij

stond in alles volledig in zijn recht en kon dan ook gerust de panding regelen. Daarbij ging hij eraan voorbij dat zijn jurisdictie alleen betrekking had op de veenlieden, de bewoners van het veen, en het hier ging om eigendommen van mensen buiten het veengebied. Als er al sprake was van lagere jurisdictie, gekoppeld aan een heerlijkheid en de persoon van Roelof van Echten⁵⁹, dan nog zou de zaak van Jhr. Snelger Alberda tot Grimersum niet door Roelof van Echten persoonlijk moeten worden afgehandeld, als Heer van Echten-Hoogeveen, maar direct besproken hebben moeten worden met de Landschap Drenthe, omdat het buiten de lagere jurisdictie viel. En als er al wel sprake zou zijn geweest van lagere jurisdictie als recht van de Van Echten's, dan nog had eerst het proces van pandkering (opheffen van de beslaglegging) gevoerd moeten worden voordat Roelof van Echten geld of turf in beslag had mogen nemen. Het was bij voorbaat een zaak van de Etstoel geweest. Kortom, de Bentincks hadden gelijk toen ze stelden dat Roelof van Echten handelde volgens rechten die hij niet had. Ook volgens het Drentse recht uit die dagen.

Wat op dat moment in het Drentse recht ontbrak is wat we nu 'wraken' noemen. Iedere rechter hoort objectief en onpartijdig te zijn. Wanneer een rechter niet onpartijdig is of de schijn opwekt niet onpartijdig te zijn, dan kan tijdens een zitting door een partij naar voren worden gebracht dat men de rechter wil 'wraken'. Vervolgens wordt de zitting geschorst. Een wrakingskamer buigt zich over dit verzoek tot wraking, wijst dit af en de zitting wordt weer voortgezet, of gaat erin mee en vervangt de rechter. Iedere rechter die vooraf inziet dat zijn of haar onpartijdigheid tijdens een zitting in het geding kan zijn kan van te voren al een verzoek indienen om van een zaak verschoond te worden⁶⁰. Het Landrecht van Drenthe van 1614 kende dit 'wraken' niet.

Wel is het duidelijk dat het Landrecht wilde dat er onpartijdige rechtspraak zou zijn, maar dit werd niet zo gezegd. Het 11^e artikel uit het 1^e boek van het Landrecht van 1614 handelde namelijk over het aannemen van geld of giften, aangeboden en aangenomen om iemand te bevoordelen. Als "*iemand in de Etstoel, edel of onedel*" (dus inclusief de Drost) wat zou aannemen dan zou hij "*dadelijk uit de Etstoel geworpen en nimmermeer tot dezelve wederom geadmitteerd worden*". Geen advocaat, procureur of volmacht mocht deelnemen die op wat voor manier dan ook in opspraak was geraakt. Advocaten mochten niet meer nemen voor hun diensten dan een "behoorlijk salaris" van een rijksdaalder voor iedere voorgang voor de Etstoel. Als ze afspraken zouden maken waardoor ze zelf baat hadden bij een zaak zouden ze 50 goudgulden boete krijgen (Landrecht 1614, boek 1, artikel 16 en 17).

Deze regelgeving is alleen te begrijpen als we uitgaan van een geregelde poging om tot onpartijdige en objectieve rechtsgang te komen. Maar de regelgeving was niet zodanig uitgewerkt dat er een concreet houvast in zat voor de gebroeders Bentinck. Ze gaven aan dat Roelof van Echten als rechter niet onpartijdig was. Dat was hij ook niet, maar dat was hij op zodanige wijze niet dat hij tussen deze regelgeving doorglipte. Dat neemt niet weg dat de Etten vrij waren om alsnog iets te doen met de gebleken partijdigheid. Het Landrecht van Drenthe was geen wetboek maar een verzameling gewoonteregels, waarvan afgeweken kon worden. Kortom Roelof van Echten had het Landrecht op diverse manieren tegen zich. Los daarvan werd er in de klacht tegen Roelof van Echten gesproken van dusdanig machtsmisbruik, dat de Etstoel wel wat zouden moeten doen, wilde men nog kunnen blijven spreken van rechtsgang in Drenthe.

Roelof van Echten had er daarom baat bij dat de zaak niet inhoudelijk behandeld zou worden. Het proces was nu een conflict geworden tussen hoge officieren, edellieden en bestuurders, kenners van juridische procedures en de regels van de heerlijke rechten, die elkaar voor

publiek in de haren vlogen. Daarbij protesteerde Roelof van Echten heftig tegen alles wat Sergeant-Majoor Eusebius Bentinck *‘in deze publieke vergadering in omstant van volk’* had gezegd, en wat leidde *‘tot verwonding van zijn eer’*. De 24 Etten zouden tot een uitspraak moeten komen. Ze kozen ervoor om kool en geit te sparen. Ze hielden de zaak aan tot de volgende Lotting, in afwachting of Jhr. Snelger Alberda zijn zaak door wilde zetten. Op deze wijze leek de zaak voorlopig afgedaan en konden de heren achter de schermen zoeken naar mogelijkheden om uit de problemen te komen. Maar daar was Roelof van Echten niet tevreden mee.

Jhr. Eusebius Borchard Bentinck, sergeant-majoor en ritmeester en jr. Berent Bentinck, proost van Deventer, werden ter plekke door Roelof gearresteerd wegens belediging van Drost Roelof van Echten. Direct na het proces over de financiële eisen van Jhr. Snelger Alberda volgde dan ook bespreking van deze arresten, zonder exact in te gaan wat er allemaal precies was gezegd. In ieder geval is duidelijk dat het niet alleen ging om wat er tijdens de Etstoel was gezegd. Roelof van Echten had ook problemen met hoe de Bentincks waren omgegaan met de procedures op twee goorspraken, voorafgaand aan de zitting van de Etstoel. Dat is niet verwonderlijk, want zoals we tijdens de zitting van de Etstoel al zagen accepteerden de Bentincks niet hoe Roelof omging met hun meiers en vonden ze dat hij buiten zijn bevoegdheden ging. Dit zal ook al op de goorspraken aan de orde zijn geweest. Ook deze beledigingszaak werd aangehouden. De Etten vroegen de gebroeders Bentinck een adres op te geven waarop ze gedagvaard konden worden op Lotting en Goorspraak. Een zuiver juridische stap. Vervolgens werd niets meer van deze zaak vernomen.

Wetend dat de Bentincks al zeker vanaf 4 oktober 1641 in conflict lagen met Roelof van Echten is het begrijpelijk dat ze de kant van de Hollanders kozen in het veenconflict. Tussentijds bleven de Hollandse participanten ook de scheiding van de eigen venen voorbereiden⁶¹. Daarover was geen enkel conflict. Alles ging in goed overleg. Men zou alleen scheiden wat praktisch van belang was om te scheiden en daarnaast gewoon als Hollandse Compagnie actief blijven.

We lezen niets in de notulen van het vervolg van de lobby bij de Raad van State en andere hoogwaardigheidsbekleders in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. We zagen dat Jan van Baerle, zwager van Constantijn Huygens, de secretaris van stadhouder Frederik Hendrik van Oranje-Nassau, eveneens aan het lobbyen was. Roelof van Echten was als Drost van Drenthe de vertegenwoordiger van de stadhouder. Wanneer de vertegenwoordiger van de stadhouder in diskrediet zou worden gebracht, dan zou ook de stadhouder geschaad kunnen worden. We mogen er dan ook van uit gaan dat ook stadhouder Frederik Hendrik op de hoogte was van de problemen van de Hollandse participanten en de Bentincks met Drost Roelof van Echten en er belang bij had dat dit tot een oplossing gebracht zou worden.

We zagen echter ook dat Roelof in Drenthe niet verder vervolgd kon worden, want daar had hij zelf controle over de rechtspraak. Hij kon niet buiten Drenthe vervolgd worden, omdat hij daar niet actief of woonachtig was. Tenzij hij als kapitein van een compagnie infanterie van de Staatse troepen als militair in de fout zou gaan. Maar wat zou er gebeuren als Roelof van Echten in een functie buiten Drenthe actief zou moeten worden? In wezen had Roelof zichzelf opgesloten in een luxe kooi die Drenthe heette. Zo gauw hij daar buiten actief zou zijn zou hij gearresteerd kunnen worden voor contractbreuk, oplichting, of wat men maar tegen hem in wilde brengen. En zoals we al constateerden: ook de stadhouder had er baat bij dat er wat gebeurde, want *‘zijn’* Drost in diskrediet betekende dat zijn positie in diskrediet was gebracht.

Jacob van Kampen schilderde een dubbelportret van Susanne van Baerle en haar man Constantijn Huygens. Ze werden bij de lobby tegen Roelof van Echten betrokken door Jan van Baerle, Suzanne's broer. Constantijn was secretaris van stadhouder Frederik Hendrik.

Willem Frederik van Nassau-Dietz, stadhouder van Friesland, kreeg van Eusebius Borchart Bentinck op het hart gedrukt dat Roelof van Echten niet opgevolgd moest worden door zijn zoon Johan. Het portret is vervaardigd door Wybrand de Geest.

Jacob Kats, dichter, jurist en politicus, raadpensionaris van Holland. Hij was getrouwd met Elisabeth van Valckenburg, een zuster van de weduwe van Marcus de Vogelaer. Een portret van Michiel Jansz van Mierevelt.

Frederik Hendrik, Prins van Oranje, graaf van Nassau, stadhouder van Drenthe, Holland, Zeeland, Utrecht, Overijssel en Gelderland. Volgens een portret van Michiel Jansz van Mierevelt.

De kooi van Roelof van Echten was in Drenthe zelf zeer veilig. De kooi zou nog veiliger worden als ook de compagnie soldaten van Lillo naar Drenthe overgekomen zou zijn. Drost en Kapitein Roelof van Echten zou de beschikking hebben gekregen over een compagnie soldaten die hem zou kunnen ondersteunen, waar de politieke of juridische druk van derden te groot zou worden. De beslissing om de compagnie naar Coevorden te verleggen was een beslissing geweest van de Prins, een afspraak tussen de Prins en Roelof van Echten. Is het toevallig geweest dat Prins en stadhouder Frederik Hendrik juist op dat cruciale moment, in de eerste maanden van 1643, de periode waarin Roelof van Echten voor zijn eigen gerecht werd neergezet als een tiran, de beslissing nam dat de compagnie infanteristen *niet* naar Coevorden verplaatst zou worden, of in ieder geval zorgde voor het uitstellen daarvan? We weten het uit een brief die Roelof van Echten daarover schreef aan secretaris Constantijn Huygens. De naam van zijn compagnie was nog steeds ‘Compagnie van Lillo’, genoemd naar de legerplaats. De brief⁶² van Roelof van Echten werd gestuurd op 29 april 1643. Roelof van Echten schreef:

*“Mijn Heere,
Mijn Heere, Alzo zijne Doorluchtige Hoogheid mij voordezen heeft verklaard bij occasie van verandering der garnizoenen mijn Compagnie van Lillo binnen Coevorden te willen verleggen, zo moet ik die importuniteit gebruiken, einde de WelEdeleGestrenge zeer dienstelijk bidden, de voorzeide einde inportantie bij hooggemelde zijne hoogheid te willen procureren, het welke bij mij effectiever alzo zal worden erkent dat WelEdeleGestrenge zal bevinden geen andere waren gebenificeerd te hebben, hij er mede mij dan op de WelEdelgestrenge gewoonlijk tevoren vertrouwende*

Zal ik verblijven,

*Datum Echten,
de 29^e april
1643*

Roelof van Echten”

De zinsconstructies zijn niet zo gemakkelijk te volgen. We zouden nu zeggen:

“Meneer, omdat de stadhouder mij voorheen heeft gezegd bij gelegenheid van het verplaatsen van de garnizoenen mijn Compagnie van Lillo naar Coevorden te willen verleggen, moet ik u tot last zijn en u nadrukkelijk vragen het hiervoor genoemde vanwege het belang ervan bij de stadhouder voor leggen. Het had mij beter geleken als de stadhouder geen ander daarmee had beloond. Maar zoals gewoonlijk kan de stadhouder op mij vertrouwen.”

Uit deze brief blijkt dat Roelof probeerde het verplaatsen van de compagnie te bespoedigen, want het duurde hem allemaal veel te lang. Het verplaatsen van garnizoenen was een uitvloeisel van het voorspoedige verloop van de strijd met de Spanjaarden. Er waren in dat kader echter ook mogelijkheden om andere compagnieën te verplaatsen. Dat verplaatsen werd blijkbaar gezien als een beloning. Roelof zag echter liever geen ander beloond met verplaatsing naar Coevorden. Hij moet zich gerealiseerd hebben wat het voor hem zou betekenen als hij als kapitein *niet* in Coevorden ondergebracht zou worden. Dan zou Roelof van Echten zich uiteindelijk bij zijn compagnie moeten voegen. Wonen in of in de buurt van Lillo. Hij zou vervolgens als burger elders voor het gerecht gedaagd kunnen worden, inclusief de Raad van State. Roelof van Echten kon op termijn moeilijk een verhuizing naar Lillo weigeren. Hij had de eed van trouw afgelegd als kapitein van de Staatse troepen. Kapitein van

een land in oorlog. Hij vroeg daarom aan Constantijn Huygens om de stadhouder te bewegen tot spoedige uitvoer van de afspraak tot verplaatsing van de compagnie. De vertraging of het eventuele afstel van de verplaatsing van de compagnie was een geweldige zet in het juridische schaakspel van de 17^e eeuw. Voor de Hollandse Compagnie en de familie Bentinck was er sprake van een dermate positieve samenloop van omstandigheden dat we nauwelijks nog kunnen spreken van toeval.

Kortom, we gaan er dus van uit dat de lobby van de participanten van de Hollandse Compagnie op alle fronten actief was. Een lobby die ook via de secretaris van de Prins van Oranje de druk op Roelof van Echten op wist te voeren. We kennen geen antwoordbrief van secretaris Constantijn Huygens. We weten wel met zekerheid dat de familieverbanden zodanig waren dat men via persoonlijke contacten of brieven elkaars zaken onder elkaars aandacht bracht. Dat blijkt uit de bewaard gebleven brievenverzameling van Constantijn Huygens. Daarin vinden we bijvoorbeeld een brief van Jacomine Becker-Van Baerle, de schoonzuster van Constantijn Huygens. Ze was sinds 1640 weduwe van Samuel Becker, een van de participanten van de Hollandse Compagnie. In haar brief⁶³ van 16 mei 1643 schreef ze: *“Gij moet mij met de broeders Van Dorp en Van Baerle raad geven, wat ik met mijn zoon Hendrik moet doen. Over mijn andere zoon Samuel te Delft ben ik ook niet gerust. Men kan toch veel verdriet van zijn kinderen hebben. Gij moet mij helpen en raden. De 16e mei 1643”*. De gebroeders Van Baerle waren beiden participant in de Hollandse Compagnie. Ze stonden dus persoonlijk in contact met Constantijn Huygens, dat bewijst deze brief, anders werden ze niet in één adem door de weduwe Becker om raad gevraagd. In een volgende brief⁶⁴ van 24 juli bleek wat er speelde rondom zoon Hendrik. Hij wilde *“in de oorlog gaan”*. Constantijn Huygens werd ingeschakeld om op hem te letten en te zorgen dat hij de 50 gulden maandgeld kreeg die moeder voor hem terzijde had gelegd. Kortom, tot en met zaken van het leger werd Constantijn Huygens door zijn familie ingeschakeld om zijn invloed zodanig uit te oefenen dat privé-belangen werden gediend. In die persoonlijke kring rondom Constantijn Huygens zaten meerdere Hollandse participanten, die daardoor buiten de formele overlegstructuren om hun privé-belangen en die van de andere Hollandse participanten naar voren konden brengen.

RONDOM ROELOF VAN ECHTENS DOOD

Roelof van Echten is niet oud geworden. Ook niet naar de maatstaven van zijn eigen tijd. Hij werd 51 jaar en 4 maanden. In februari 1643 ging het gerucht al dat Roelof dood zou zijn. Bij Constantijn Huygens kwam toen al een verzoek binnen van H.Bilderbeeck uit Keulen met de volgende woorden⁶⁵: *“Kunt gij, nu kapitein Echten gestorven is, ook iets doen voor mijn vriend Grison?”* Maar hij leefde nog, al was de situatie blijkbaar wel zorgelijk. Zijn aanstaande dood was in de zomer van 1643 een algemeen gespreksonderwerp geworden, omdat daarmee tevens de kwestie van de opvolging van de Drost van Drenthe aan de orde kwam. Roelof deed daar zelf aan mee. Hij schoof zijn zoon Johan van Echten als de nieuwe Drost naar voren. Johan van Echten maakte in de zomer van 1643 een ‘ommetocht’ langs de Drentse kerspels om steun te verwerven. Hij verwierf daarbij van een aantal ingezetenen de schriftelijke belofte dat ze hem zouden steunen. Dit leidde tot verwijdering tussen Drost Roelof van Echten en de gedeputeerden van de Landschap Drenthe. Deze vonden het maar een vreemde en ongehoorde manier van doen. Er is een geïrriteerde briefwisseling bekend, waaruit een haperende samenwerking blijkt. Roelof protesteerde daarin tegen de verwijten in zijn richting, als *‘uit de lucht opgeraapte calumnyen’* en verweet de gedeputeerden dat ze niet genoeg *‘correspondentie en communicatie’* met hem hielden. De sollicitanten voor zijn opvolging begonnen zich al te melden, zowel bij de Staten Generaal als in Drenthe zelf.

Roelof wilde over die sollicitanten nog eens apart spreken met de gedeputeerden, zo blijkt uit een brief⁶⁶ van de Drost aan hen van 9 augustus 1643.

De opvolgingskwestie verdeelde ook de familie. Roelof had door zijn conflicten met Bernard en Eusebius Borchart Bentinck bij hen alle steun verloren voor de opvolging van Johan. Daar kwam nog bij dat Roelof's dood de mogelijkheid zou bieden voor een nieuw proces over de veenoverdrachten en de scheiding van de Hoogeveensche Vaart, terwijl Johan's opvolging als Drost opnieuw alle wegen af zou snijden om in Drenthe tot zaken te komen. Bekend is dat Sergeant-Majoor Eusebius Borchart Bentinck regelmatig in het gezelschap gevonden werd van Willem Frederik van Nassau-Dietz, stadhouder van Friesland. Deze hield uitvoerige dagboeken bij. Hij schreef⁶⁷ over 11/21 augustus 1643: “’t Gene mij Bentinck zei aangaande de plaats van Echten, op die op de heer Donau te brengen”. Eusebius Borchart Bentinck had dus een eigen kandidaat die hij steunde, namelijk Heinrich burggraaf van Dohna. Los daarvan wilde ook Hendrik Schaep graag Drost worden. Diens kandidatuur werd na Roelofs dood naar voren geschoven door Marcus de Vogelaer uit Amsterdam. Zijn moeder had in 1635 een flink zakelijk conflict met Roelof van Echten. In een brief van 10 december 1643 schreef Marcus aan Constantijn Huygens⁶⁸: “Mijn zwager Hendrik Schaep wil gaarne de heer van Echten opvolgen. Wilt gij daartoe medewerken?” Willen of niet willen, we weten het niet, maar geen van deze kandidaten is het geworden. Hendrik Schaap als Drost in de situatie van 1643, dat had de macht op het Hoogeveen totaal gewijzigd, in het voordeel van de participanten. Het Huis Venendal was de residentie geworden van de hoogste Drentse ambtenaar. Het mocht niet zo zijn.

We weten niet aan welke kwaal of kwalen Roelof van Echten leed. In ieder geval heeft hij maanden gesukkeld. Hij stierf 20 november 1643 en werd begraven in de eigen grafkelder in de kerk van Ruinen. Door afbraak van een kapel ligt deze momenteel buiten de kerk. Johan Picardt heeft in 1660 in zijn als geschiedschrijving gepresenteerde uitvoerige verzameling sagen en legenden ook aandacht besteed aan dit overlijden⁶⁹: “Anno 1643 Den 20 november is op ’t huis Echten, christelijk en godzalig in de Heere gerust de HoogEdelGeboren en Gestrenge Heer Rudolph van Echten, Drost tot Coevorden en de Landschap Drenthe, kapitein/luitenant. Een heer van grote wijsheid en grote aanslagen, hebbende ook niet allen in onderscheidelijke faculteiten treffelijk gestudeerd, maar zijnde ook een groot liefhebber en bevorderaar der geleerden. Zijn dode lichaam, met een zeer groot gevolg, is gebracht naar Ruinen, en aldaar bij zijn voorouders begraven”.

Het is maar zelden dat we gedetailleerde informatie hebben over gebeurtenissen in de dagen rond het overlijden van een 17^e-eeuwer. Rondom de dood van Roelof van Echten is dat echter wel het geval. Vijf dagen voor Roelofs dood kwam een sluimerend conflict tot uitbarsting in Roelof van Echten's compagnie te Lillo. De feitelijke leiding van de compagnie lag al die tijd bij luitenant Kivit. De feitelijke aansturing van luitenant Kivit lag al die tijd bij majoor Francois Bailliaert. Daar tussen hoorde kapitein Roelof van Echten te staan, maar die was er dus niet, die bleef in Echten. Majoor Bailliaert en luitenant Kivit hadden een moeizame relatie. Het was op woensdag 15/25 november 1643. In Drenthe was het de 15^e en in Lillo was het toen dus al de 25^e november. Dat komt voor dit verhaal heel precies, omdat Roelof van Echten op 20 november van de Drentse kalender is overleden. We gaan verder in Lillo. Het was avond en de poort van Lillo moest worden gesloten. Majoor Bailliaert gaf daartoe orders aan luitenant Kivit. De letterlijke reactie van luitenant Kivit, volgens ooggetuige sergeant Alexander Spirs, de ondergeschikte van Kivit: “Ick en versta niet dat ghij commanderen sult!”. De reactie van majoor Bailliaert was even beslist: “Ghij en sult mij oock niet commanderen!”. Reactie van luitenant Kivit: “Ghij sult mij eerst acte vande Rade van

Zeelandt thoonen!”. In hedendaags Nederlands: *“Ik begrijp niet dat u commandeert!” “Ik laat me door u ook niet commanderen!”*. *“U moet mij eerst uw aanstellingsbrief van de Raad van Zeeland laten zien!”*. Zo werd over en weer uitgesproken dat de heren niet met elkaar samen wensten te werken. Vervolgens nam luitenant Kivit zelf het initiatief over. Hij sloot de poort. Vervolgens liep hij naar het plein bij de commissaris, binnen fort Lillo, en sprak daar Anthonis Jans Barau aan.

Anthonij Jans Barau had in Lillo heel wat taken. Hij was in fort Lillo poortier, boomsluiters, opzichter van de fortificatiewerken, bezorger en uitdeler van de ammunitie, de kaarsen en de turf, verzorgde ook gevangenen en leverde wijn. Hij voltrok de uitgesproken vonnissen van de gedelegeerde rechters op Lillo en was waard in *“De Florentijnse Lelie”*, een herberg te Lillo⁷⁰. *“Geef mij de sleutels!”*, zei Kivit tegen Barau. *“Alsoo niet mijn Heer!”*, zei Barau. Kivit liet het er niet bij zitten. Hij rukte de bos sleutels bij Barau van de arm. Dit alles volgens getuigenis van sergeant Alexander Spirs. Zijn getuigenis werd bevestigd door Anthonij Jans Barau. Hendrick Laurens (korporaal in de compagnie van Roelof van Echten) had die dag wacht binnen de poort. Hij bevestigde eveneens het verhaal: *“Hij heeft gezien dat als luitenant Kivit in presentie van voornoemde majoor de sleutels van voornoemde Anthonij Jansen Barau uit zijn handen heeft gerukt”*. Hendrick Pietersen was adelborst bij kapitein jonkheer Christiaan de Buvry. Hij kende niet het hele verhaal, maar had het losrukken van de sleutels wel gezien. Marten Pietersen was een van de 120 soldaten van voornoemde kapitein De Buvry. Hij had wacht gehad en had het losrukken van de sleutels ook gezien. Kapitein jonkheer Christiaan de Buvry had in 1641 het logement van kapitein Cats over weten te nemen. De Buvry was commandeur oftewel commandant van Fort Lillo. De scène met de sleutels moet plaats hebben gevonden voor het logement waar De Buvry onderdak had weten te krijgen. Dit alles kwam naar voren toen op 4 december 1643 in Lillo de krijgsraad bij elkaar kwam⁷¹.

Als we nu de gegevens op een rijtje zetten volgens Drentse kalender, dan komen we tot een opmerkelijke chronologie. Roelof van Echten was kapitein van een compagnie soldaten, in naam, want in de praktijk was luitenant Kivit degene die het bevel voerde. Deze luitenant Kivit vertegenwoordiger daarmee echter ter plaatse ook Roelof van Echten en met zijn daden stond de eer van Roelof van Echten op het spel. Op woensdag 15 november 1643, Drentse chronologie, weigerde luitenant Kivit zich te onderwerpen aan het bevel van majoor Bailliaert, en daarmee binnen de hiërarchie ook aan dat van commandeur en kapitein jonkheer Christiaan de Buvry, commandant van Lillo. Omdat het al tegen de avond was zal een verslag van deze gebeurtenissen niet eerder dan donderdag 16 november op papier zijn gekomen. Voor de hand ligt dat er ook een brief is gestuurd aan kapitein Roelof van Echten in Echten. De brief zal twee dagen onderweg zijn geweest. Hij kwam waarschijnlijk zaterdag 19 november aan. De Van Echten zullen verbolgen zijn geweest over het gedrag van luitenant Kivit. Een dag later, zondag 20 november, is Roelof van Echten overleden. Hij stierf in de wetenschap dat er een krijgsraad werd georganiseerd om zijn vertegenwoordiger te Lillo tot de orde te roepen. Een krijgsraad waarmee zijn eer in het geding was. Die krijgsraad werd gehouden op 24 november, Drentse chronologie. Roelof zal toen nog net niet begraven zijn geweest. Vanwege de voorbereidingen van een adellijke begrafenis en het aanschrijven van betrokkenen van overver was het niet ongewoon dat men langer wachtte met begraven dan de vijf dagen die we momenteel gewoon zijn.

De uitkomst van de krijgsraad te Lillo is niet bekend. Er zijn (nog) geen stukken van de uitspraak gevonden. We kunnen de uitkomst echter afleiden uit de gevolgen ervan. Bernard Coenders van Helpen, afgevaardigde van de stad Groningen in de Staten Generaal, schreef op

3 december te Groningen een brief aan Constantijn Huygens⁷²: *“Brenger dezès, luitenant G. ten Ham, zou gaarne zijn kapitein Van Echten opvolgen; kunt gij iets voor hem doen? Groningen, dezen 3en december 1643.”* In Groningen werd dezelfde kalender gehanteerd als in Drenthe. 3 december in Groningen en Drenthe was 13 december in Den Haag. Gerrit ten Ham werd al in december 1643 benoemd tot opvolger van Roelof van Echten als kapitein te Lillo en bleef in die rang tot 1665. Anders dan Roelof van Echten verbleef kapitein Gerrit ten Ham zelf wel in Lillo. Even terug naar de inhoud van de brief van 3 december. Gerrit ten Ham wilde graag *ZIJN* kapitein Roelof van Echten opvolgen. Los van waarnemend kapitein c.q. luitenant Kivit was dus ook Gerrit ten Ham als luitenant aangesteld bij de compagnie van Roelof van Echten. Hij zal dus onder Kivit hebben gestaan. Uit het feit dat niet luitenant Kivit, de waarnemend kapitein, maar luitenant Ten Ham, de man die buiten de conflicten was gebleven, werd aangesteld als de nieuwe kapitein van de compagnie van Roelof van Echten, kunnen we afleiden dat de krijgsraad van 4 december 1643 een uitspraak heeft gedaan die negatief uitviel voor luitenant Kivit. Conclusie: toen Roelof van Echten nog boven de aarde stond werd op 24 november Drentse tijdrekening in Lillo zijn waarnemer door de krijgsraad veroordeeld. Ook dat zal al heel snel in Drenthe bekend zijn geweest.

NIEUW BEGIN VOOR DE COMPAGNIE VAN DE 5000 MORGEN

Iedereen had ook toen al zo zijn eigen beeld van Roelof van Echten. In Leiden herinnerde men hem anders, terwijl de visie van de Bentincks ook niets te raden overliet. Het overlijden van Roelof van Echten werd niet eens vermeld in de notulen van de Hollandse Compagnie. Daar had men een andere zorg. Wat zou Johan doen met de conflicten die hij van zijn vader had geërfd? Hoezeer de problemen in die dagen vastzaten op de persoon en de machtspositie van Roelof van Echten en niet op de juridische situatie rondom het zakelijke conflict, dat blijkt uit de gevolgen van de dood van Roelof. Roelof van Echten werd in zijn rechten, positie op het Huis te Echten en functie binnen de Compagnie van de 5000 Morgen opgevolgd door zijn oudste zoon Johan van Echten. Johan of Jan van Echten was niet bij machte om als Drost van Drenthe het Drentse recht te manipuleren.

Johan van Echten brak volledig met de lijn van zijn vader. Hij slaagde erin om slechts enkele maanden na de dood van zijn vader de familie (broer, zwager, ooms en neven Bentinck) en de Hollandse participanten weer bij elkaar te krijgen. Concreet alles regelen, dat kon hij nog niet. Er moest eerst nog een boedelscheiding komen, voordat uit middelen van de familie de Hollanders schadeloos gesteld konden worden. Juist omdat die boedelscheiding er nog niet was geweest kunnen we concluderen dat de nieuwe weg niet alleen Johans keus was maar een duidelijke keus van alle erven Van Echten. Die erven waren behalve zoon Johan ook zoon Hendrik van Echten en schoonzoon Feye Sickinghe uit Warffum, getrouwd met dochter Sophia van Echten.

Op de 1^e maart 1644 Nieuwe Stijl was de Hollandse Compagnie bij elkaar en besprak onder andere het komende overleg met Johan van Echten. Die dag was het nog niet duidelijk wat de uitkomst van het overleg zou zijn. De briefwisseling, die er hoogstwaarschijnlijk aan vooraf is gegaan, liet dus open einden. Het was pas op die 1^e maart dat er voldoende informatie was om te hopen op een goede afloop, want het eerste besluit van die vergadering was dat men advocaat De Swart zou schrijven dat men met de Heer van Echten in onderhandeling zou treden. Dientengevolge zou men ‘de zaak’, de procedure tot opdeling van de Hoogeveensche Vaart, tot nader order even laten zoals die op dat moment was. Er was ook overleg met Proost Bernard Bentinck en Henrick Schaap gepland, voordat ze met Johan van Echten om tafel

zouden gaan. Op de vergadering van de 1^e maart werd namelijk ook afgesproken dat de Hollanders ‘Heer Schaep en Proost’ zouden schrijven dat ze tegen 4 maart Oude Stijl (14 maart Nieuwe Stijl) ‘ons zullen laten vinden op de Echter Venen om als dan gezamenlijk ten besten van ’t gemeen te helpen resolveren, en dat haar Edelen haar goedvinden ons dienaangaande tijdelijk gelieven te laten toekomen’. Voorafgaand aan het overleg met Johan van Echten konden de mogelijkheden blijkbaar al aardig worden ingeschat. Helaas zijn er geen notulen van de vergadering van 4 maart 1644 Oude Stijl. Als die er al is geweest, in de geplande setting. Op de 8^e maart 1644 Nieuwe Stijl was de Hollandse Compagnie nog een keer bij elkaar, voorafgaand aan het bezoek aan de venen. Daar werd afgesproken dat de gecommiteerde participanten hun reis naar het veen zouden beginnen op donderdag toekomende, donderdagmorgen 10 maart 1644 Nieuwe Stijl. Men zou over land naar Utrecht reizen om daar die donderdag overleg te hebben met Heer Schaap. Er werd voor die donderdagavond in Utrecht zelfs nog een aparte vergadering gepland. De heren Spiljeurs en Van Baerle zouden aangeschreven worden, zodat ze daar bij aanwezig zouden kunnen zijn. De gecommiteerden zouden hen donderdagavond kunnen spreken in de Gouden Poort te Utrecht. Vervolgens zal 4 maart Oude Stijl c.q. 14 maart Nieuwe Stijl op het Drentse veen overleg zijn geweest met Proost Bentinck. Na al dit vooroverleg kon men met Johan van Echten om tafel.

“Op de 6^e maart Oudestijl des jaars 1644 zijn bij malkanderen vergaderd geweest de Heeren Directeuren en Participanten der Hooge Echter Venen, hier onder geschreven, en hebben geresolveerd, gearresteerd en afgesproken ’t geen hierna volgt. 1. Dat de directie van de vaart en verlaten met aankleven en gevolgen van dien, in ’t gemeen zal worden gedaan in conformite van ’t eerste contract van koop der voorzeide venen en de naderhand daarop volgende resolutien en bespreken alles ter tijd en wijlen toe, bij de gemene participanten en anders zal worden geordonneerd, cesserende hiermede de proceduren van scheiding der voorzeide vaart en verlaten.”

Op 6 maart 1644, zo lezen we, kwamen vertegenwoordigers van de Hollanders, de Bentincks en de Van Echtens voor het eerst sinds jaren weer bij elkaar voor een ‘gewone’ vergadering van de Compagnie van de 5000 Morgen. Men noemde zichzelf de Participanten der Hooge Echter Venen, zoals we lezen. We kunnen deze vergadering beschouwen als de heroprichtingsvergadering van de Compagnie, want men besloot te stoppen met alle procedures van scheiding van vaart en verlaten. Men gaf in het eerste besluit tevens aan voortaan weer gezamenlijk directie te zullen voeren over vaart en verlaten, conform het eerste contract (1631) en de daarop volgende besluiten. Daarmee werd ook nog eens weer bekrachtigd dat de Compagnie een kanaalmaatschappij was. De gronden en venen waren definitief verdeeld. De Compagnie was er voornamelijk om de gezamenlijke vaart te beheren. Hoezeer er sprake was van een heroprichting van een Compagnie mag blijken uit het gegeven dat zelfs het beheer van de Compagnie opnieuw werd geregeld. Wanneer van een vereniging – wat een compagnie in wezen was – zowel de doelstelling als de wijze waarop hij bestuurd zal gaan worden geregeld moet worden kunnen we namelijk nog moeilijk spreken van een doorgaande lijn.

De 5000 morgens waren voor 27 kavels (porties van 100) eigendom van de families Van Echten, Bentinck en aangetrouwd. Er waren 23 kavels van de Heren Hollandse Participanten, zoals ze hier werden genoemd. Met het onverkochte veen er nog bij geteld hadden de Van Echtens en de Bentincks dus meer dan de helft van de kavels in handen. In de verdeling van de directeurposten telde dat echter niet mee. De 27 kavels waren gerechtigd twee directeuren aan te stellen. De 23 andere kavels stelden drie directeuren aan. Ook na de heroprichting van

de Compagnie van de 5000 Morgen hadden de Hollanders dus het overwicht in de compagnie, ondanks dat ze een minderheid in aandelen hadden. De Hollandse Compagnie kon daardoor vanuit Leiden het beleid bepalen. In de praktijk gebeurde dat gewoon door vergaderingen in Drenthe, waarbij de belangen van de Hollanders veelal niet anders lagen dan die van de Van Echten en de Bentincks. Het kanaal moest goed functioneren, daar ging het om, want bij stagnatie van de afvaart was er stagnatie van inkomsten uit de turfhandel. We lezen trouwens in de notulen uit die jaren nergens over een hoofddirecteur. Er is steeds sprake van de ‘Heren Directeuren’. Wel is het zo dat Johan van Echten als vanzelfsprekend een van die directeuren is, en naast hem zijn ook altijd een familielid en drie Hollanders directeur, maar van duidelijk onderscheid in hoofd- en mededirecteuren is geen sprake. Met een zo beperkte taakopdracht is deze heropgerichte Compagnie der Hooge Echter Venen – een duidelijke naam heeft hij verder niet – geen overkoepelende compagnie die andere compagnieën aanstuurt. Gelet op de herkomst van de directeuren en de beperkte taakopdracht is het zelfs maar de vraag hoe een en ander in een getekend schema onder te brengen. Staat de compagnie dan naast de Hollandse Compagnie en de compagnie van de Van Echten en de Bentincks, of moeten we hem zelfs neerzetten op een positie **onder** beide compagnieën?

Wie waren de heren die daar op het Huis te Echten de 6^e maart 1644 Oude Stijl met hun ‘vredesconferentie’ de compagnie heroprichten? Hun namen staan onder de notulen: Jan van Echten, Feye Sickinge, Proost Bernard Bentinck, Eusebius Borchart Bentinck, Henrick Schaap, Cornelis Willems Dedel, Huibert Willems Dedel, Joannes Spillieus, Pieter Joostens Warmont en David Becker. Het ging hier dus om een ‘zware’ delegatie. Bij de Hollanders zien we met David Becker ook de Amsterdamse factie van de Hollandse Compagnie vertegenwoordigd. Die vinden we ook terug bij de directeuren. Sloot hij in Utrecht aan bij het gezelschap en reisden ze verder samen naar Drenthe? Directeuren waren vanaf die 6^e maart David Becker, Gerrit Huijgens van Hoogeveen, Cornelis Willems Dedel, Henrick Schaap en Jan c.q. Johan van Echten. Gerrit Huijgens van Hoogeveen was die dag zelf niet aanwezig. Aangenomen mag worden dat hij niet zomaar werd benoemd. Daar is overleg van de Hollanders aan vooraf gegaan. We vinden het echter niet terug in de notulen van de Hollandse Compagnie. Gerrit Huijgens van Hoogeveen was de 1^e maart 1644 wel aanwezig geweest bij de toenmalige vergadering, dus dit zal een van de zaken zijn geweest uit het vooroverleg die niet op papier zijn gekomen. Hoe dan ook, de dood van Roelof van Echten had een totale ommekeer in de conflicten tot gevolg gehad. Men kon weer verder. En dat deed men dus ook. De notulen van de vergadering laten ons een gezelschap zien dat op een gezonde manier een nieuwe start heeft maakt.

NOTEN

-
1. Dit wordt uitgewerkt in een apart gedeelte van het onderzoek, waarin de eerste bebouwing wordt gereconstrueerd.
 2. Ook de grondoverdrachten zijn in andere deeltjes gedetailleerd uitgewerkt.
 3. “Macht, aanzien en welzijn. Nieuwelingen in het Leids stadsbestuur 1200-1795”, Jaap Moes en Dirk Jaap Noordam (Primera Pers, Leiden 2003), blz. 31.
 4. Voor dit onderzoek is uitvoerig genealogisch onderzoek gedaan, zowel via internet als ter plaatse in Leiden, mede in samenwerking met Marga Zwiggelaar, directeur/conservator van het Museum de 5000 Morgen te Hoogeveen.
 5. Topografische Kaarten Wijken Meerburg, nr. PV1412, tekening J.P.Dou, 1 oktober 1625, Archief Leiden.
 6. Met dank aan het Regionaal Archief te Leiden, waar in een speciaal project alle acten van de Pilgrim Fathers zijn geïnventariseerd.
 7. <http://www.pilgrimarchives.nl/html/pilgrims/transcripties/235.htm>
 8. “Catalogus van de schilderijen en tekeningen”, een uitgave van het Stedelijk Museum de Lakenhal, Leiden 1983, blz. 304.

-
9. De acten van notaris Pieter Joostens Warmont over de jaren 1628-1642 zijn bewaard in het Regionaal Archief te Leiden, Notarieel Archief Leiden, no. 360-363.
 10. Met dank aan het Regionaal Archief te Leiden voor informatie over Pieter Joosten Warmont.
 11. Notarieel Archief Leiden, no. 362, akte 72, archief Pieter Joostens Warmont.
 12. "Buurthouden. De geschiedenis van burengebruiken en buurtorganisaties in Leiden", Kees Walle (Ginkgo, Leiden 2005), blz. 270 e.v.
 13. "Buurthouden. De geschiedenis van burengebruiken en buurtorganisaties in Leiden", Kees Walle (Ginkgo, Leiden 2005), blz. 270 e.v.
 14. Beschrijvingen van de buurten en de namen van de buurtheren zijn opgenomen op de website <http://www.janvanhout.nl/>.
 15. Een afzonderlijk hoofdstuk uit het onderzoek naar het 17e eeuwse Hoogeveen is gewijd aan de juridische problemen rondom de Heerlijkheid Echts-Hoogeveen.
 16. De ontwikkeling van het dorp Hoogeveen en de aantallen huizen zijn eveneens in een afzonderlijk hoofdstuk uitgewerkt.
 17. http://www.janvanhout.nl/walle/brt/b_bar_hogeeven_202.htm.
 18. Als in deze studie gesproken wordt over de notulen van de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen, is steeds sprake van de bron Archief Huize Echten no. 876. De tekst hiervan is in de nummers 877 en 878 terug te vinden in een moderner handschrift.
 19. Archief Huize Echten no. 890.
 20. Deze analyse is uitgewerkt in het deel over de jaren 1631-1633.
 21. Dit zien we ondermeer in het boek "Hoogeveen, van Echts Morgenland", waarin een schema is opgenomen van de diverse compagnieën binnen het grote raamwerk van de Compagnie van de 5000 Morgen, en waarin tal van zaken van de Hollandse Compagnie op naam van Roelof van Echten zijn gezet. Dit beeld is waarschijnlijk gevoed door de 19e en begin 20e eeuwse situatie, waarin de participanten van de Hollandse Compagnie niet zelfstandig meer vergaderden, maar alles deden met de andere hoofdparticipanten binnen die ene Compagnie van de 5000 Morgen.
 22. Daarbij is bijvoorbeeld te denken aan de verplaatsing van de turfmarkt van Dingstede naar Zwartsluis, waarop we verderop in deze studie nog terug zullen komen.
 23. Archief Huize Echten no. 876.
 24. Archief Huize Echten no. 1234. Indien niet anders vermeld, en in die gevallen dat er geciteerd wordt uit notulen, heeft dit betrekking op deze bron. Voor de duidelijkheid zei vermeld dat ik ook gebruik heb gemaakt van Archief Huize Echten no. 1241. Dit is een exacte kopie van de notulen, maar dan wel in een eigentijdser handschrift. De notulen werden in het begin van de 18de eeuw overgeschreven zodat de eigenaren van de De Vriese Compagnie uitgebreid geïnformeerd waren over de voorgeschiedenis van de Hollandse Compagnie, waar ze toentertijd nog actief in betrokken waren. Een lovenswaardige daad, en een zegen voor iedereen die niet vertrouwd is met de gotische lettering van de originele notulen.
 25. De stichting van een dorp op het Hooge Veen, eveneens voor een belangrijk deel het werk van de Hollandse Compagnie, wordt opgenomen in een afzonderlijk deel.
 26. Onder meer als afschrift opgenomen in Archief Huize Echten no. 890.
 27. Toegevoegd als bijlagen op het onderzoek zelf.
 28. De grondpolitiek is uitgewerkt in een afzonderlijke studie, deel van dit onderzoek.
 29. In het zesde deel van dit onderzoek wordt hier uitgebreid op ongegaan.
 30. Bron: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis.
 31. "Handel tussen Rusland en de Nederlanden, 1560-1640", Eric H. Wijnroks (Uitgeverij Verloren BV, 2003), blz. 244 e.v.
 32. "1585 De val van Antwerpen en de uittocht van Vlamingen en Brabanders", Gustaaf Asaert (Tielt, Lannoo, 2004), blz. 223.
 33. "1650. Bevochten eendracht", Willem Frijhoff en Marijke Spies (SDU Uitgevers, 1999), blz. 33.
 34. Dat staat er niet letterlijk, maar dat is de enige mogelijkheid in de interpretatie van dit processtuk. Als we het namelijk zo zouden willen lezen dat hij hen zag als vertegenwoordigers van de Compagnie van de 5000 Morgen dan zou hij zelf ook directeur zijn geweest, was hij een proces tegen zichzelf aan het voeren, zou hij Jan Lijcken erkennen als rentmeester van de Compagnie van de 5000 Morgen en zou hij bij het gerechtelijk afdwingen van betalingen ook zichzelf onder druk zetten. Kortom, een dermate onlogische constructie dat we daar niets mee kunnen.
 35. Archief Huize Echten no. 891, blz. LCI.
 36. Zie het Landrecht van Drenthe van 1614, tweede boek, artikel 23 e.v.
 37. Etstoel 14, deel/folio/datum 9/300/26-9-1636.
 38. Landrecht 1614, tweede boek, artikel 27 en 28.
 39. Archief Familie Carsten no. 3, gedrukte stukken blz. 18.

-
40. Dit is nader uitgewerkt in een apart deel van de studie over de bebouwing en de bevolking van de kolonie Hoogeveen.
41. Archief Familie Carsten no. 3, gedrukte stukken blz. 18.
42. Archief Huize Echten no. 891, blz. V.
43. Archief Huize Echten no. 891, blz. XXX e.v.
44. Zie de uitgegeven "Briefwisseling van Constantijn Huygens 1608-1687", deel 3, brief no. 2456.
45. Zie de uitgegeven "Briefwisseling van Constantijn Huygens 1608-1687", deel 3, brief no. 2580.
46. Zie de uitgegeven "Briefwisseling van Constantijn Huygens 1608-1687", deel 3, brief no. 2583.
47. Ook dit is gedetailleerder uitgewerkt in het deel van de studie dat handelt over de grondpolitiek.
48. Zie de uitgegeven "Briefwisseling van Constantijn Huygens 1608-1687", deel 3, brief no. 2535.
49. Oude Staten Archieven, O.S.A. 398.
50. Zeeuws Archief, Staten van Zeeland, inv. 1256, brieven van 29-7-1641 en 19-8-1641.
51. J.M.G. Leune, Repertorium Lillo-Liefkenshoek 1585-1786, webversie december 2010.
52. "Het leger in de zeventiende eeuw", Dr. C.M.Schulten en J.W.M.Schulten (Fibula-Van Dishoeck, Bussum 1969), blz. 26 e.v.
53. Idem, blz.36.
54. Zeeuws Archief, Staten van Zeeland, inv. 1257, nr. 349, brief van de Raad van State d.d. 1-12-1642.
55. Idem, brief nr. 3214.
56. Etstoel 14. Deel/folio/datum 11/277/18-1-1643.
57. Etstoel 14. Deel/folio/datum 11/278/18-1-1643.
58. Zie deel 2 van deze studie.
59. Hierover is een afzonderlijk onderzoek uitgewerkt. Zie deel 15 van deze studie. De indruk bestaat dat Roelof van Echten niet de lagere jurisdictie kreeg als een heerlijk recht maar als grondbezitter, met de opzet dat dit gedeeld zou moeten worden met andere grondbezitters.
60. Deze alinea is een van de concrete juridische adviezen van mr. Paul Brood, gepromoveerd op het 17e eeuwse recht in Drenthe.
61. Dit is verder uitgewerkt in een volgend deel van deze studie.
62. De brief bevindt zich in het archief van de universiteit van Leiden. Brief van Rolof van Echten aan Constantijn Huygens, jaar 1643, taal dut, signatuur HUG 37, invoerdatum 07-01-85.
63. Zie de uitgegeven "Briefwisseling van Constantijn Huygens 1608-1687", deel 3, brief no. 3256.
64. Zie de uitgegeven "Briefwisseling van Constantijn Huygens 1608-1687", deel 3, brief no. 3331.
65. Brief van H. Bilderbeeck aan Constantijn Huygens, Keulen 17 februari 1643, opgenomen in de verzamelde en gepubliceerde brieven van Constantijn Huygens.
66. Dit en nog veel meer lezen we in de studie van Dr. B. Ebling "Geschillen over het Drostambt van Drente" (H.J.Paris, Amsterdam 1932), blz. 126 e.v.
67. "Gloria parendi. Dagboeken van Willem Frederik, stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe, 1643-1649, 1651-1654", door Willem Frederik, uitgegeven door J. Visser onder eindredactie van G.N. van der Plaat. Zie ook:
http://www.dbnl.org/tekst/will077glor01_01/index.htm
68. Brief van M. de Vogelaer aan Constantijn Huygens, Amsterdam 10 december 1643, opgenomen in de verzamelde en gepubliceerde brieven van Constantijn Huygens.
69. "Antiquiteiten enz.", Johan Picardt (Gerrit Goedesbergh, 1660), blz. 254.
70. J.M.G. Leune, Repertorium Lillo-Liefkenshoek 1585-1786, webversie december 2010.
71. Zeeuws Archief, Staten van Zeeland, inv. 1258, de nummers 182-185.
72. Zie de uitgegeven "Briefwisseling van Constantijn Huygens 1608-1687", deel 3, brief no. 3432.